

UPPSALA
UNIVERSITET

Institutionen för ABM, estetik och kulturstudier
Biblioteks- och informationsvetenskap

Lagen om pliktleverans

En jämförande studie av den danska respektive den svenska
pliktleveranslagen

Sara Andersson

Magisteruppsats, 20 poäng, vt 2002
Institutionen för ABM, estetik och kulturstudier
Handledare: Marie Lennersand

Uppsatser inom biblioteks- och informationsvetenskap, nr 143

ISSN 1650-4267

Ett TACK till BIBSAM vars bidrag gjorde resan till och från Det Kongelige Bibliotek, i København, en god sådan.

<u>INLEDNING</u>	4
SYFTE OCH FRÅGESTÄLLNINGAR	4
METOD, MATERIAL OCH AVGRÄNSNINGAR	5
<u>FORSKNINGSÖVERSIKT OCH TEORETISK UTGÅNGSPUNKT</u>	6
PLIKTLEVERANS	6
DANMARK	7
SVERIGE	7
PLIKTLEVERANS I LÄNDER (EXKL. DANMARK OCH SVERIGE)	8
KULTURARV	9
VAD BETYDER KULTURARV?	11
VEMS ÄR KULTURARVET?	12
INSAMLING AV KULTURARVET	12
BEVARINGEN AV KULTURARVET	13
TILLGÄNGLIGGÖRANDET AV KULTURARVET	13
MIN TEORETISKA UTGÅNGSPUNKT	14
VARFÖR FINNS LAGEN?	16
UPPSATSENS DISPOSITION	17
UNDERSÖKNINGSKAPITLET'S METOD	17
<u>HISTORIA</u>	19
INTERNATIONELL HISTORIA	19
CENSUR OCH KONTROLL AV BÖCKER	20
SVERIGES BAKGRUND TILL PLIKTLEVERANSLAGEN	20
DEN DANSKA BAKGRUNDEN TILL PLIKTLEVERANSLAGEN	21
FÖRKORTNINGAR OCH TERMER	22
<u>UNDERSÖKNINGSKAPITEL</u>	23
SYFTET MED PLIKTLEVERANSLAGEN	23
DET SVENSKA SYFTET	23
DET DANSKA SYFTET	25
SAMMANFATTNING AV SYFTEFORMULERINGARNA	26
KRITERIERNÄ FÖR PLIKTLEVERANSLAGARNA	26

KRITERIERNÄ FÖR DEN SVENSKA LAGEN	26
KRITERIERNÄ FÖR DEN DANSKA LAGEN	27
SAMMANFATTNING AV KRITERIERNÄ	28
VEM SKALL LEVERERA?	29
VEM MOTTAGER OCH HUR MÅNGA EXEMPLAR SKALL LÄMNAS IN?	30
<u>TRYCKT MATERIAL</u>	<u>31</u>
PAPPER OCH TRYCKT MATERIAL I DANMARK	31
PAPPER OCH TRYCKT MATERIAL I SVERIGE	32
TILLFÄLLIGHETSTRYCK I DANMARK	32
TILLFÄLLIGHETSTRYCK I SVERIGE	32
AVIS/TIDNING I DANMARK	32
TIDNING I SVERIGE	33
<u>ICKE-TRYCKT MATERIAL</u>	<u>34</u>
MIKROFILM	34
AUDIOVISUELLT MATERIAL ENLIGT RIKTLINJERNA	34
FILM OCH VIDEOGRAM I DANMARK	35
FILM OCH VIDEOGRAM I SVERIGE	35
SAMMANFATTNING OM FILM OCH VIDEOGRAM	36
FONOGRAM I DANMARK	36
FONOGRAM I SVERIGE	37
SAMMANFATTNING OM FONOGRAM	37
RADIO- OCH TV-PROGRAM I DANMARK	37
RADIO- OCH TV-PROGRAM I SVERIGE	37
SAMMANFATTNING AV RADIO- OCH TV-PROGRAM	38
KOMBINERADE MATERIAL I DANMARK	38
KOMBINERADE MATERIAL I SVERIGE	38
VEM FÅR TA DEL AV DEN AUDIOVISUELLA SAMLINGEN?	38
<u>PLIKTLEVERANS AV ELEKTRONISKA PUBLIKATIONER</u>	<u>40</u>
DYNAMISKA OCH STATISKA DATABASER	40
...I DANMARK	40
...I SVERIGE	41
DATORPROGRAM I DANMARK	41

DATORPROGRAM I SVERIGE	41
DATORSPEL I DANMARK	42
DATORSPEL I SVERIGE	42
PLIKTLEVERANS AV ELEKTRONISKA VERK I DANMARK	42
INSAMLING	43
BEVARING	43
TILLGÄNGLIGHET	43
KULTURARV³S-PROJEKTET I SVERIGE	43
INSAMLING, BEVARING OCH TILLGÄNGLIGGÖRA	44
PERSONUPPGIFTSLAGEN	45
UPPHOVS RÄTTEN OCH PLIKTLEVERANSLAGEN	46
<u>ANALYSKAPITEL</u>	<u>49</u>
EN ÄNDLIG OCH ICKE FÖRNYELSEBAR KULTURELL RESURS	49
EN ALLMÄN ANGELÄGENHET AV ICKE PRIVAT KARAKTÄR	49
STYRD AV LAGSTIFTNING	50
FÖREMÅL FÖR RATIONELL VÄRDERING	51
SAMMANFATTNING	51
<u>KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING</u>	<u>53</u>
OTRYCKT KÄLLA	53
TRYCKT MATERIAL	53
<u>BILAGOR</u>	
LAG OM PLIKTEXEMPLAR AV DOKUMENT	1
LOV OM PLIGTAFLEVERING AF UDGIVNE VÆRKER	2
FÖRORDNING OM BEHANDLING AV PERSONUPPGIFTER I KUNGL. BIBLIOTEKETS DIGITALA KULTURARVSPROJEKT	3

Inledning

Vi bläddrar igenom tidningen vid frukostbordet samtidigt som radion berättar vad klockan är samt var Ekot är. På arbetet letar vi information på Internet. På vägen hem ser vi att bokhandlaren håller på att skylta om med nyutkomna böcker. När vi öppnar dörren till vårt hem ligger det post och reklam om vartannat. Vad vi kanske inte tänker på är att ovanstående "alster" ingår i vår nations kulturarv. ¹ Enligt lag skall till exempel tidningar och radioprogram insamlas, bevaras och tillgängliggöras för nutida och efterkommande generationer. Lagen jag talar om är pliktleveranslagen och det är ämnet för denna uppsats.

Syfte och frågeställningar

Mitt syfte med uppsatsen är att åskådliggöra pliktleveranslagarna i Danmark och i Sverige, såsom de är författade idag. Den danska lagen ² från 1998 är den som är nyast medan den svenska lagen ³ är från 1994. Internets framväxt under 1990-talet har medfört att det finns ytterligare aspekter på vad som kan betraktas som kulturarv. Jag talar om det elektroniska kulturarvet. Det är ett stort ansvar att formulera en lag. Man måste kunna se ur alla perspektiv så att den inte går att misstolkas. Då min undersökning går ut på att göra en jämförelse mellan två länders pliktleveranslag är min förhoppning att upptäcka hur man har löst lagformuleringar. För att fullfölja mitt syfte har kommer jag att arbeta med två frågeställningar:

- Vilka likheter/skillnader finns det mellan de båda lagarna?
- Hur har dessa två länder hanterat de tryckta respektive icketryckta kulturarvet?

¹ Begreppet kulturarv kommer att tas upp senare i uppsatsen.

² Se bilaga 2.

³ Se bilaga 1.

Metod, material och avgränsningar

Jag har gjort litteraturstudier. Dessutom har jag samtalat med Else Asmussen, sektionschef på Pligtafl leveringsavdelningen på Det Kongelige Bibliotek i Köpenhamn samt Boel Larsson, chef för Pliktleveransavdelningen på Kungliga biblioteket i Stockholm. De sistnämnda skall enkom betraktas som ett komplement till litteraturstudierna då de inte kommer att lyftas fram i ett enskilt avsnitt i uppsatsen. Jag valde samtalsformen för att få information om vad som sker just nu samt att få klarhet i de frågor som uppkommit under uppsatstiden. De är av sådan art som jag inte har kunnat utröna genom litteraturstudierna. Vid besöket på Det Kongelige Bibliotek i Köpenhamn (DKB) fick jag bl.a. en inblick hur det ter sig rent praktiskt vid mottagandet av leveranser och hur processen kan se ut. Det gav mig en verklighetsförankring men jag kommer inte att ta upp det studiebesöket i uppsatsen då jag inte finner det relevant för att besvara mina frågeställningar. Det andra besöket som gjordes på Kungliga biblioteket i Stockholm (SKB) var det andra i ordningen. Vid skrivandets första fas träffade jag Boel Larsson för att rådgöra med henne om ämnesinriktning. Det samtal som uppkom längre fram under uppsatsperioden var mycket av "klargörande av frågor- arten."

Jag har gjort en avgränsning såvitt avser att jag enbart kommer att hålla mig till de nuvarande lagarna och tillhörande förarbeten etc. och inte blanda in de äldre versionerna, om det om det inte är högst behövligt, för att kunna förstå sammanhanget. Min avsikt är att föra en så generell jämförelse som möjligt, vad gällande de olika dokumenten/verken på pliktexemplaren. Men troligtvis kommer det bli lite obalans när det kommer till den elektroniska delen. Det beror på att den är mest omdiskuterad i båda länderna samt föremål för utredning, i Sverige, i skrivandes stund. Då ovanstående utredning är under process just nu kommer jag inte kunna dra några definitiva slutsatser om hur resultatet blir. Jag får nöja mig med en överblick på det material och den kunskap som är offentliggjord. Jag har som mål att undersöka ett urval av de möjliga typer av dokument respektive verk som inbegrips i lagen. Mitt intresse har främst styrts utifrån urvalet. Dessutom är det orimligt att undersöka allt som ingår i lagen då det allt eftersom tiden går uppkommer nya kategorier. Pliktleveransinstitutionerna får diskutera med upphovsmannen, vid det aktuella fallet, och komma fram till en lösning som därefter kan vara en riktlinje för andra liknande fall. Mitt fokus är de juridiska aspekter som finns vid insamlandet, bevarandet och tillgängliggörandet av det material som nämns mer konkret i lagarna och förarbetena. Jag kommer också ta upp några lagar som relaterar till mitt ämne. De kommer begränsas utifrån den relevans de har när det gäller mina frågeställningar.

Forskningsöversikt och teoretisk utgångspunkt

Inledningsvis tar jag upp forskningsläget för pliktleveransen och kulturarvet. Därefter går jag närmare in på kulturarvsbegreppet, i den aspekt som är intressant för uppsatsämnet. Den följs av de tre pelarna som utgör pliktleveransprocessen; insamling, bevaring och tillgängliggöra. Därefter kommer min teoretiska utgångspunkt att presenteras och sedan ett stycke om varför lagen behövs. Slutligen kommer dispositionen för de resterande delar av uppsatsen. T.ex. undersökningens uppläggning.

Pliktleverans

Pliktleveranslagarna har inte varit föremål för någon forskning i traditionell mening. Efter insamlingsperioden kunde jag konstatera att det fanns en mängd litteratur författade av statliga ämbeten med syftet att dokumentera och utreda pliktleveranslagarna inför lagrevideringarna. Är de publikationerna inte forskningsmaterial? Eva Silvén-Garnert, etnolog och intendent vid Nordiska museets dokumentations- och forskningsavdelning med ansvar för Samdok⁴ menar såhär:

../samtidsdokumentation blev beteckningen på etnologiskt fältarbete med intervjuer, observationer, inventering, uppmätning, fotografering och föremålsinsamling, ibland avslutat med en tryckt "rapport". "Rapport" och "dokumentation" kom i stor utsträckning att ersätta begrepp som forskning och undersökning när museer och andra kulturvårdande myndigheter försökte hålla samma takt som den snabba samhällsförändringen och rädda vad som räddas kunde genom byggnadsinventeringar, arkeologiska exploateringsutgrävningar och snabbdokumentationer.

../"dokumentation" har många gånger kommit att uppfattas mer som ett ytligt kartläggande än som "riktig" forskning, vilket bland annat berott på att teoretiska utgångspunkter varit sällsynta, att otillräcklighet med tid avsatts för de olika projekten samt att arbetsgrupperna../till att börja med saknade program.⁵

Vidare föreslår hon ett närmare samarbete mellan museivärlden och forskningen vid universitetsinstitutionerna för att förutsättningarna skall bli förbättrade vad gäller

⁴ Samdok, de svenska kulturhistoriska museernas samarbetsorganisation för samtidsriktad insamling, dokumentation och forskning. Det bildades 1977. Samdok leds av Samdokrådet, forskningsrådet och Samdoksekretariatet, på Nordiska museet. (Samdok, Nationalencyklopedin, Multimedia. 2000).

⁵ Palmqvist, Lennart och Bohman, Stefan, *Museer och kulturarv*, 1997, s.30.

forskningsambitionerna inom området.⁶ Med de orden i ryggen kommer jag här presentera de utredningar som är relevanta för mitt ämne.

Danmark

1995 påbörjade Danmark en utredning som fick namnet Bibliotekerne i Informations-samfundet (UBIS). Syftet med UBIS var att kartlägga de danska bibliotekens roll i informationssamhället. En kommitté tillsattes för att genomföra det och jag lyfter fram den sjätte problemställningen som kommittén skulle utreda. Nämligen "Krav til nye regler om pligtaflevering, der sikrer dels bevaring og del tilgængelig gørelse af offentliggjort information. Udvalget skal herunder vurdere, hvilke typer af elektronisk lagrede værker bibliotekerne skal indsamle."⁷ Dåvarande pliktleveranslag härstammade från 1927 och inkluderade enkom tryckta skrifter. Utredningen mynnade ut i det som idag är Danmarks pliktleveranslag och sattes i verket år 1998. En viktig förändring vid lagändringen var att man tog bort det tidigare mångfaldighetskriteriet och ersatte det med ett utgivningskriterium. Det betyder att alla verk som är utgivet, per definition, är föremål för lagen oavsett utseende eller dess mångfaldighetsteknik. Den danska lagen är ett av de få länder som idag inkluderar elektroniska verk som är statiska, d.v.s. avslutade.

Sverige

När det gäller den svenska pliktleveranslagen har det skett revideringar av den under de senaste tjugotal åren. Det har berott på att man har velat inkludera nya medier som utvecklats under lika många år som tidigare nämnts. Den lag som gäller idag är från 1994. Två år senare gav regeringen utbildningsdepartementet i uppgift att utvärdera pliktleveranslagen. 1998 var E-pliktutredningen, som utredningen kom att heta, klar men sedan har det mer eller mindre varit tyst. Syftet med ovan nämnda utredning var att finna sätt att bevara det elektroniska kulturarvet.⁸ Samma år skrevs en magisteruppsats vid Borås Bibliotekshögskola av Annika Ivarson och Anna Lundén med titeln Kiss that 404 goodbye- en beskrivning av Kulturarw³ och Internet Archive, två försök att bevara Internet för eftervärlden. Kulturarw³-projektet äger rum på SKB. I skrivandes stund har man tillfälligt stoppat insamlingen av Internetsidor då insamlingsprocessen är föremål för utredning.⁹ Jag kommer att i undersökningen

⁶ Palmqvist och Bohman, 1997, s. 30 f.

⁷ Betänkning om bibliotekerne i informationssamfundet, s. 195 f.

⁸ E-plikt- att säkra det elektroniska kulturarvet, SOU 1998:111, s. 3, 41.

⁹ Då jag i slutskedet av uppsatsskrivandet fick veta att en förordning, till projektets fördel, skulle träda i kraft i juli månad, resulterade det i lite tankeverksamhet huruvida jag skulle gå tillväga med mitt redan färdigskrivna alster. Jag började korrigera lite grann men sedan bestämde jag mig för att anse min uppsats

bl.a. belysa de problem som finns vid sådant insamlings sätt. Ivarson och Lundén har genomfört en jämförelse av två projekt, ett svenskt och ett amerikanskt, där syftet är att insamla, bevara och tillgängliggöra Internet för eftervärlden. De har valt att beskriva projekten genom tre aspekter; en filosofisk, en teknisk och slutligen en juridisk sådan. Den förstnämnda tar upp begreppen kring ämnet. Författarna diskuterar begreppen kulturarv, Internet och bevarande. I den andra aspekten förklarar de hur själva projekten är utformade rent tekniskt. I den sistnämnda aspekten, den juridiska, ser de över de närrelaterade lagarna, som är upphovsrättslagen och den amerikanska motsvarigheten *privacy*, och hur de påverkar projektens vara eller inte vara. De lyfter särskilt upp projektens unikheter, d.v.s. att de är de första av sin art i vår värld, och tekniken som sådan. Vad gäller tekniken kan jag kort nämna att den utförs av en förprogrammerad robot som söker upp svenska adresser på Internet. Mer om detta kommer, som sagt, senare i uppsatsen. Ivarson och Lundén avslutar sin uppsats med att sja lite om projektens framtid. De kan tänka sig att fler länder tar efter ovannämnda länders projekt och då skapar ett nätverk. På så sätt får vi del av världens elektroniska kulturarv. Men de garderar sig dock genom att peka på de problem som förelåg 1998 och som föreligger idag. När det gäller lagar och deras tillkomst förutsätts utredningar. I de finns ett gediget material där en utredningsgrupp eller en enskild utredare avlägger nuläget nationellt respektive internationellt, ett förslag på revidering av lag och slutligen motiveras lagändringen med hjälp av experter inom området. I samband med lagändringar förs även debatter i pressen av olika slag. Debattförfattarna är oftast ämnesinvolverade personer. Andra typer av artiklar är av upplysnings slaget. D.v.s. att artikelförfattarna utgår från att läsarna är ovetande om ämnet.

Pliktleverans i länder (exkl. Danmark och Sverige)

Jan T. Jasion, som är författare till boken *The international guide to legal deposit*, talar om de fyra aspekterna för pliktleveransen; omfattningen, bevarandet, information och tillgängligheten. Med omfattning menar han att leveransen skall gälla allt, oavsett ämne, typ av medium eller utgivare. Vidare tar han upp vikten av att informera allmänheten om att pliktleveransmaterialen finns tillgängligt samt dess existens. Det görs på två sätt; via nationalbibliografin och genom mottagarbibliotekets katalog. Vad gällande bevaringen och tillgängliggörandet av pliktleveransmaterial menar Jasion: "Without laws guaranteeing the preservation of the legal deposit

som redan påbörjad och till viss del avklarad. Därmed kan den som inte läser denna not bli glad vid slutet av uppsatsen, när denne upptäcker att Kungliga biblioteket i Stockholm numera har fått tillstånd att insamla det elektroniska kulturarvet igen.

material, there is no guarantee of access by the public."¹⁰ Han har genomfört en överskådlig kartläggning över ett antal länders pliktleveranslagar. Då den utkom 1991 innehåller den i vissa fall, i mitt fall speciellt, förådrad nulägesinformation. IFLA¹¹, en internationell biblioteksforening, gav i början av 1980-talet ut riktlinjer för pliktleverans. Författarinnan Jean Lunn är ofta förekommande i olika citat i diverse arbeten inom ämnet. Hon har sammanställt ett riktlinjekompendium inom ämnet. Jag har dock använt mig av den reviderade riktlinjekompendiet som utkom år 2000. Revideringen är gjord av Jules Larivière. Kompendiet grundar sig på bl.a. material från konferenser, rörande ämnet, som har ägt rum i Unesco:s och Europeiska kommissionens regi.¹² 1996 utkom en rapport med titeln "Deposit collections of Electronic Publications". Det är en rekommendation av J.S, Mackenzie Owen och J.v.d. Valle som grundar sig i en biblioteks- och förläggarkonferens inom EU-kommissionens regi, där man insåg avsaknaden av riktlinjer för elektroniska publikationer. Jules Larivieres riktlinjekompendium kommer att utgöra en del i min undersökning. Jag kommer att gå in mer på det i undersökningskapitlet.

Kulturarv

Vid Linköpings universitet finns en institution vid namn Tema Q (eller Tema Kulturarv och kulturproduktion) Där pågår tvärvetenskaplig forskning mellan samhällsvetare, humanister, naturvetare och tekniker.¹³ Tema Q har funnits till sedan år 2000 och har till syfte att öka kunskaperna om kultur och dess betydelse i samhället.¹⁴ Institutionen har delat in forskningen på fem områden:

- Kulturarv och historiebruk
- Kulturens produktion och politik
- Kulturmönster och lokal utveckling
- Gestaltningens teori och praktik
- Kulturproduktion och ny medieteknik¹⁵

Som områdenas rubriker anspelar på kan vi förstå att kulturarvet är ett brett begrepp. Institutionens alster har bl.a. resulterat i två antologier som jag refererar till i detta

¹⁰ Jaisson, Jan, T *The international guide to legal deposit*, s. 4.

¹¹ IFLA står för International Federation of Library Associations and Institutions.

¹² UNESCO står för United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization. Både Unesco och EU:s konferenser, som åsyftas, handlar om det elektroniska kulturarvet.

¹³ "Tema- en del av den filosofiska fakulteten" <http://www.tema.liu.se/> (2002-05-07).

¹⁴ "Välkommen till Tema Q" <http://www.liu.se/temaq/> (2002-05-07).

¹⁵ "Tema Q, Programområden" <http://www.liu.se/temaq/programomraden.htm> (2002-05-07).

kapitel. Traditionellt brukar begreppet ligga inom ämnet arkeologi, kulturvård, etnologi, antropologi och museologi men som Jonas Grundberg skriver i sin avhandling, som behandlar begreppet, är vi inne i ett nytt skede. De senaste tio åren har man istället för att studera arkeologi och bevara kulturarvet inom samhällsvetenskapliga institutioner återupptäckt det och funnit användning av begreppet inom andra områden. Han menar att det används aktivt i samhällsbildningen i t.ex. ekonomiska, sociologiska och politiska intressen.¹⁶ Sten Rentzhog är landsantikvarie och chef för Jämtlands läns museum. I boken Kulturarvet, museerna och forskningen påtalar han om att vi lever i en brytningstid. Det genom att människan har börjat inse att välståndsutvecklingen är ändlig och naturen också har sitt slut. Då blir det förgångna viktigt att ta del av. Mitt i allt detta utvecklas kommunikationerna och det blir svårt att få en överblick av tid och rum. Genom massmedia kastas vi från ett ämne till ett annat. Rentzhog hävdar att brytningstiden skapar ett behov att se samband. Genom att ta del av historia och kulturarvet kommer kunskapen om samband. Redaktörerna¹⁷ för ovanstående bok är knutna till Institutionen Tema Q. Stefan Bohman, etnolog och lärare vid Umeås universitet i Museologi, menar att:

Grunden för museivetenskap är att kulturarv och historia i alla sina aspekter inte är givna i ett samhälle. Vi väljer av skilda sociala, ideologiska och politiska skäl att behandla och lyfta fram vissa skeenden i historien, liksom vi väljer ur vilka perspektiv dessa skeenden skall analyseras.¹⁸

Museologi är ett ganska nytt ämne som kan studeras på flera studieorter i Sverige, däribland vid institutionen som min uppsats härstammar från. ICOM, den internationella kommittén för museologi, har utvidgat definitionen av disciplinen från att bara ha inkluderat museiinstitutionen till att också inkludera "människans och samhällets förhållande till sitt materiella kulturarv."¹⁹

Begreppet kulturarv kommer att vara ett centralt begrepp i mitt teoretiska resonemang i uppsatsen. När det gäller lagar, inom den sfär som täcker pliktleveransen, är det viktigt att ha kriterier som bestämmer vad som är kulturarv. På så vis innesluts respektive utesluts material i kulturarvet. Vilka kriterium som gäller för respektive lag kommer att tas upp i undersökningskapitlet. Genom att sätta upp kriterium begränsar man områdena i fråga.

¹⁶ Grundberg, Jonas, 2000, *Kulturarvsförvaltningens samhällsuppdrag. En introduktion till kulturarvsförvaltningens teori och praktik*, s.6.

¹⁷ Annika Alzén och Magdalena Hillström.

¹⁸ Palmqvist och Bohman, s. 9.

¹⁹ "Museologi" (NE 2000).

Vad betyder kulturarv?

I över hundra år har begreppet kulturarv cirkulerat i den svenska debatten.²⁰ Under 1990-talet blir det ett taget begrepp inom svensk juridik och politik. I arkivlagen, från 1991, (3§) kan vi läsa att myndigheternas arkiv skall vara en del av det nationella kulturarvet.²¹ Någon definition av begreppet kan man inte utröna i förgående text. I kulturutredningen från 1995 utvecklas definitionen litet där man delar in kulturarvet i tvåbegreppsgrupper; immateriella och materiella. Den förstnämnda gruppen innehåller begrepp som religion, språk, historia, traditioner, livsformer, idéer och samhällsstrukturer medan den sistnämnda inkluderar konstverk, litteratur, film, foto, föremål, byggnader, fornlämningar, anläggningar och kulturlandskap.²² Svante Beckman, professor på institutionen Tema Q vid Linköpings universitet, har gjort en definitionsutredning med hjälp av ett antal ordböcker. Genom att jämföra ordböckers definition av begreppet har Beckman kartlagt olika typer av bevaringsmotiv samt värden som gör att kulturarvet skall bevaras.²³ Om vi går tillbaka till kulturutredningen, från 1995, konstaterar utredaren Gerd Engman att begreppet kulturarv är i stort behov av att omdefinieras. Det med tanke på den samhällsutveckling och kulturens nya former som finns idag. Då det i regeringsförklaringen talas om att kulturarvet skall värnas bör man ha klart för sig vad kulturarvet innebär, menar Engman. Han påtalar också vikten av det europeiska identiteten rörande kulturarvet. Slutligen pläderar Engman att en utredning om hur kulturarvet bäst tas till vara för att i sin tur kunna stärkas i kulturpolitiken, är på sin plats.²⁴ Att finna en enkel definition på vad som är kulturarvet verkar vara svårt. Jonas Grundberg skriver i inledningen till sin avhandling att istället för att hänga upp sig vad kulturarvet är bör man istället fokusera på det som identifieras som kulturarvet. Han menar att man kan gå bakvägen genom att acceptera den befintliga definitionen på kulturarvet. Därefter fokuserar man på följande frågor:

- Vad gör kulturarvet ?
- Vilken betydelse har kulturarvet?
- Vad används kulturarvet till?
- Vad uttrycker kulturarvet?²⁵

²⁰ Anshelm, Jonas, *Modernisering och kulturarv: essäer och uppsatser*, 1993, s. 64 ff.

²¹ Gränström, Claes, *Arkivlagen. Bakgrund och kommentarer*, 1992, s.174.

²² Kulturpolitikens inriktning, SOU 1995:84, s. 295.

²³ Anshelm, 1993, s. 61 ff.

²⁴ SOU, 1995:84, s. 634.

²⁵ Grundberg, 2000, s. 10.

Genom Grundbergs punkter kan vi se ett ljus i definitionsproblematiken. Det är dock enkom ett av många tolkningssätt av begreppet men ett av de bättre tycker jag.

Vems är kulturarvet?

Som tidigare nämnts är kulturarvet av intresse inom flera områden. Exempelvis ekonomiska, politiska och sociala områden. Grundberg menar att inom dessa områden pågår det en konkurrens mellan deras användning av begreppet. De kan omöjligt vara överens om ett gemensamt meddelande. Han talar om att begreppet indikerar att det inte finns *ett* kulturarv eller *ett* oproblematiskt användningsätt av begreppet. Kulturarvet tillhör alltid någon. Men jag kan t.ex. inte ta patent på kulturarvet. Vill man gå längre kan man säga att kulturarvet är hela mänsklighetens arv. Genom resonemanget ställs vi inför frågan vad som är ditt och vad som är mitt kulturarv. En återvändsgränd.²⁶

Insamling av kulturarvet

Att man offentligt pekar ut något som "kulturarv" medför att det blir ett kulturarv menar Beckman. Hans poäng är att "kulturarvspolitiken definierar sitt eget objekt."²⁷ Genom att offentligt förklara något som kulturarv, i den här kontexten, sätts det under skydd av lagen. I och med att det sätts under skydd i en lag sätts det även i ett offentligt sammanhang. Dvs. kulturarvet blir ett offentligt kulturarv och det är sällsynt, menar Beckman, att objekten kommer ut i det "civila" igen.²⁸ Därav vikten att sammanställa kriterier som ringar in kulturarvet i fråga. Han talar också om att ett kulturarv kan vara mer eller mindre starkt organiserat. Ett mindre organiserat sådant är när enskilda personer och föreningar arbetar med bevaringsfrågor inom mindre områden. T.ex. hembygdsföreningar. Ett starkt organiserat kulturarv är när en professionell förvaltning bevarar kulturarvet genom att objekten sätts under statlig lagstiftning. T.ex. pliktleveranslagen. När man talar om historie- och kulturarvsprocesser följer urvalsprocessen med. Man måste kunna avgöra vad som ingår i ovanstående begrepp för det måste till en avgränsning. Det är omöjligt att inkludera allt eller alla när man talar om historia och kulturarv.²⁹ Precis som jag har gjort en avgränsning för min uppsats. Då undersökningsföremålen, i uppsatsen, inte brukar värdeurval flyttas urvalet av kulturarvet till de olika typerna av informationsbärarna. John Carman, vid Cambridge universitet, menar att kulturarvet först finns som en del

²⁶ Grundberg, 2000, s 44 f.

²⁷ Alzén, Annika och Hillström, Magdalena, *Kulturarvet, museerna och forskningen*, 1997, s. 29.

²⁸ Alzén och Hillström, 1997, s. 29.

²⁹ Grundberg, 2000, s. 45.

av kulturen men med hjälp av lagstiftning lyfts den ur sitt sammanhang för att den har särskilda värden. Det betyder att det är lagen som definierar och formar vad som skall vara kulturarv.³⁰ Om vi går på det spåret förstår vi att kulturarvet ligger rakt i lagens händer. Det betyder att det inte får innebära några subjektiva värderingar vid urvalskriterierna för det. Det blir också viktigt att ha en så komplett sammansättning av kulturarvet då det ger bäst bild på samhällets historia. Dessutom blir det mest representativt för vad som speglar det samhälle nu och då. Då kulturarvet innehåller kunskap skall den inte ligga i träda utan givetvis förmedlas och levandegöras.³¹ Naturligtvis kan man ifrågasätta huruvida det är möjligt att på ett objektivt och neutralt sätt samla in ett representativt kulturarv som speglar allas arv. Stefan Boman ger den kritiken. "/.../det är dessutom ofrånkomligt att man förändrar äldre betydelser och skapar nya, när ett insamlat objekt förs från en kontext över till en ny. Det betyder att förvaltningens insamling redan i urvalet och i själva handlingen av att ställa ut något skapar nya värden."³²

Bevaringen av kulturarvet

Beckman har bl.a. granskat begreppets samband med politiken och staten. Han menar att politikens kulturarv kännetecknas genom att det anses vara värt att bevara. En annan politisk betydelse av begreppet är att det inte skall förgås. Om det försvinner ligger det på samhällets ansvar att gripa in och skydda det från att fortsätta i samma riktning. Ett kulturarv kan dels försvinna när objektet är föråldrat och ålderssvagt och dels när det är föremål för konflikter där personer eller grupper förstör eller försummar det. Varför man ger kulturarvet ovanstående betydelser inom politiken menar Beckman att det har sin grund i att det både har råt och råder ett nära förhållande mellan staten och kulturarvet.³³ Grundberg menar att genom bevaringen och skapandet av kulturarvet organiseras och uttrycks kollektiva minnesprocesser. Han hävdar att kulturarvet är en ständigt pågående, öppen, dynamisk och djup politisk samhällsprocess. Kulturarvsinstitutionerna har fått i uppgift, av staten, att välja, normera och värdera vad som är historia.³⁴

Tillgängliggörandet av kulturarvet

Det är en demokratisk rättighet för varje medborgare att kunna ta del av sitt kulturarv. Genom att kulturinstitutionerna vidarebefordrar kulturarvet till

³⁰ Grundberg, 2000, s.94.

³¹ Grundberg, 2000, s.92.

³² Grundberg, 2000, s.96.

³³ Alzén och Hillström, 1997, s. 29.

³⁴ Grundberg, 2000, s.92.

medborgarna blir historien levande igen och det resulterar till ökad kunskap. Ett ansvar som följer med demokratiansvaret är det om att förhindra missbruk av kulturarvet. Det kan handla om att man använder sig av materialet för att använda det inom främlingsfientliga sammanhang.³⁵

Grundberg beskriver de två uppdragen på följande sätt:

- Politiskt ansvarsuppdrag: ansvar för att stödja och kontrollera vilken /vilka historier som bevaras och brukas i samhället i ett kulturpolitiskt och demokratiskt perspektiv
- Vetenskapligt ansvarsuppdrag: ansvar för att bevara kunskaps- och resursvärden å samtid och framtid³⁶

I den första punkten hittar vi arkeologerna. Deras verksamhet bedrivs inom kulturminnesvården och kulturmiljövården. Tillsammans med den andra punkten, som är universiteten, skall de bedriva vetenskaplig forskning kring historiska källmaterial. Då forskningen genomförs vid universiteten bidrar det till att den vetenskapliga sfären får tolkningsföreträde framför kulturarvsinstitutionerna, när det rör sig om det vetenskapliga värdet av historiska dokumentkällor. Då det finns många inkörsvinklar inom forskningen kan forskningsfokuset variera. Kulturarvsinstitutionerna skall oberoende vilket fokus som gäller genomföra sitt uppdrag, nämligen att bevara långsiktigt.³⁷

Min teoretiska utgångspunkt

Med detta i minnet har jag valt att undersöka vad det är som utgör kulturarvet med hjälp av fyra punkter. Dessa fyra är hämtade från John Carmans bok "Valuing ancient things". Han har arbetat inom den brittiska Archaeological Heritage management. Det motsvarar den avdelning under Riksantikvarieämbetet som är kulturminnesvård.³⁸ Då min teoretiska utgångspunkt kommer att vara vad som utgör kulturarvet kommer jag härnäst benämna Carmans begrepp archaeological heritage som kulturarv. De fyra punkter är:

- En ändlig och icke förnyelsebar kulturell resurs
- En allmän angelägenhet av icke privat karaktär

³⁵ Grundberg, 2000, s.95.

³⁶ Grundberg, 2000, s.98.

³⁷ Grundberg, 2000, s.99.

³⁸ Samtal med Frands Herschend, professor på Institutionen för arkeologi och antik historia, Uppsala. 2002-04-10.

- Styr av lagstiftning
- Föremål för rationell värdering³⁹

Carman menar att kulturarvet är den kategori av kulturstoff som samhället, i kraft en lagstiftning, plockar ur från sitt tidigare sammanhang och det sker då man har ansett att det har särskilda värden. Alltså det är lagen som skapar och definierar kulturarvet och förvaltningen som handhar den.⁴⁰ Den första punkten påtalar att kulturarvet skall vara ändligt. Carman pekar på att varje plats, kulturobjekt m.m. är unik och skulle det förstöras är kulturarvet, i fråga, borta för alltid. Som exempel nämner han en blomma. Den är raka motsatsen till ovan sats. Ett kulturföremål är icke förnyelsebar som blomman därför att det går inte att reproducera föremålet eller grunda en plats igen. Men en blomma kan blomma pånytt.⁴¹ I den andra punkten nämner han två roller som kulturförvaltningen har gentemot allmänheten. Den första är rollen som beskyddare av kulturarvet som representerar "public good" och den andra rollen är själva bevaringen och vården av kulturarvet som ligger i "public interest". Det populära argumentet att dåtiden tillhör alla" låter fint men han ifrågasätter om det verkligen är logiskt att hävda att alla människor verkligen har ett intresse att bevara kulturarvet? Då det inte finns någon tid för en sådan undersökning kommer jag inte att uppehålla mig vid det mer än att se om mitt ämne svarar på en idealiskt svar. Med det menar jag att min fråga istället blir om kulturarvet i undersökningen verkligen är till för alla. Alltså jag kommer att använda mig av det populära argumentet.⁴² Den tredje punkten menar att kulturarvet är styrt av lagstiftning. Kulturarvet är med andra ord väldigt beroende på vad som lagstiftas för sin existens. Det medför att vad som nämns i lagen angående kulturarvet bör vara noga formulerat så att samspelet mellan juristerna och kulturarvsförvaltningen fungerar och båda parter kan vara nöjda.⁴³ Den fjärde och sista punkten handlar om att kulturarvet skall vara föremål för rationell värdering. Carman klargör i den fjärde punkten att värderingstermen kan skifta mycket beroende på vilket sammanhang det sätts i. Då Carman härstammar från arkeologiska kretsar tar han upp en riktlinje som arkeologerna använder sig av. När någon har hittat t.ex. en gammal skalle i ett fält skall fältet anses som värdefullt tills motsatsen är bevisad. Alltså man sätter en stämpel på kulturobjektet, eller i exemplet platsen, innan man har klargjort bevis. På så sätt har man inte förlorat något på

³⁹ Carman, John, *Valuing ancient things*, 1994, s. 3 f. (Jag använder mig av Jonas Grundbergs översättning från hans avhandling "Kulturarvsförvaltningens samhällsuppdrag, 2000, s. 82.)

⁴⁰ Grundberg, 2000, s.82.

⁴¹ Carman, 1994, s. 7.

⁴² Carman, 1994, s. 8.

⁴³ Carman, 1994, s. 8 f.

förhand. Carman nämner även att vad som är av värde idag kanske inte värdesätts i framtiden och vice versa.⁴⁴ Att värdera kulturarvet innebär ett val. Något utesluts medan annat inkluderas. När det gäller kulturarvet i pliktleveranslagen är målet att det skall inkludera allt. Lagförfattarna har genom att t.ex. skriva kriterier för vad som är kulturarv, i den kontexten, gjort ett val. Vad som är viktigt att komma ihåg är att pliktleveranslagen inte utsätts för kvalitetsvärderingskriterier⁴⁵. Istället är mottot att samla in allt som fångas in under kriterierna oavsett innehåll. På så sätt kan man skildra ett samhälle idag för t.ex. framtida bruk.

Varför finns lagen?

Varje nation har ett publicerat kulturarv att ta hand om och det grundar sig på de tre pelarna insamling, bevarandet och tillhandahållandet. För att insamlingen skall vara så omfattande som möjligt, kan man ha en lag som hjälper nationalbiblioteket eller pliktleveransinstitutionen, som tar emot materialet, att inkräva det. Både mina undersökningsländer, Danmark och Sverige, har valt det. För vetandets skull skall jag nämna att Nederländerna har valt att genomföra kulturarvsinsamlingen på frivillig basis där nationalbiblioteket har gjort upp avtal med utgivarna. Där förekommer alltså inte någon pliktleveranslag. I IFLA:s riktlinjer för pliktleveranslagen, påtalar riktlinjeförfattaren Jules Larivière vikten av att ha en pliktleveranslag. För bibliotekens och institutionernas del är det bra att ha en lag att stödja sig mot för att få in de pliktexemplar som exempelvis utgivarna motvilligt vill inlämna menar hon. För utgivarna själva lönar det sig att skicka in pliktexemplaren då det medför att deras utgivna material kommer att registreras och bevaras för all framtid och det menar han är till deras fördel. Dels för att de slipper bevara materialet själva och dels för att de kan återkomma till pliktleveransinstitutionerna för att återanvända sitt material vid behov.⁴⁶ Mackenzie och Valle, författarna till rekommendationen för elektroniska publikationer, anger tre punkter som grundar pliktleveransens betydelse av elektroniska publikationer:

- Publications are regarded as an expression of national culture and as the intellectual record of a nation's economic, social, scientific and educational activities and achievements which should be kept available for future generations./.../

⁴⁴ Carman, 1994, s.9 f.

⁴⁵ SOU 1998:111, s. 125.

⁴⁶ "Guidelines" <http://www.ifla.org/VII/s1/gnl/chap3.htm> (2001-12-07)

- National libraries have the major task of compiling a national bibliography describing the entire national output of publications. This can only be accomplished if the national library is sure to obtain all publications required to be included in the national bibliography.
- Deposit collections act as a standard which can be used to judge the authenticity of publications, i.e. to certify that a certain document is indeed the publication it is said or believed to be.⁴⁷

Den första punkten understryker vad som är syftet med lagen. Dels vad den för med sig och sedan nämns adressaten, d.v.s. framtida generationer. I punkt två propagerar de för hur viktig lagen är. Det genom att först lägga fram nationalbibliotekens huvuduppgift vidare att en lag är i behov för att en fullkomlig registrering skall ske i nationalbibliografin. Slutligen påtalas vikten av att samlingen som blir till är av unik art att den kan nyttjas som referenskontroll.

Uppsatsens disposition

På följande sida kommer en historisk bakgrund; en internationell sådan som följs av undersökningsländernas historiska översikt. Därefter kommer en kort redogörelse över begrepp och termer inför undersökningsavsnittet. I anslutning till undersökningskapitlets inträde kommer en kort introduktion om hur den är upplagd. Det för enkelhetens skull. Analyskapitlet kommer alldeles innan sammanfattningen som avslutar uppsatsen.

Undersökningskapitlets metod

Från början var min plan att genomgående, i undersökningen, knyta samman materialtyperna med IFLA:s riktlinjer för just pliktleveranslagar. Det för att få in ett mer internationellt perspektiv. Men vid utförandet visade det vara svårt att finna en god motivering till det. Det p.g.a. av att riktlinjerna var alltför generella för att säga något betydelsefullt i sammanhanget. Därför har jag valt att lyfta fram riktlinjerna där jag ansett det har varit meningsfullt. Jag kommer inte att ta upp allt material som är förpliktigt. Däremot har jag valt ut de som kan vara av intresse och som kan vara representativt för att få en inblick i lagen stådpunkt. Rent konkret är det upplagt så här: först kommer riktlinjeförfattarens råd, därefter följer det danska och svenska texten inom samma ämne. Jag har valt att konkludera de textstycken där lite mer utöver det vanliga har påräffats.

⁴⁷ Mackenzie, Owen, J.S, *Deposit collections of electronic publications*, 1996, s. 7.

Historia

Internationell historia

År 1537 tog den franske kungen, François I, ett beslut om att ett exemplar av varje bok skulle skickas till hans bibliotek innan den såldes. Avsikten var att bygga upp en samling av litteratur som utkom för framtiden och därigenom inneha originalet. Det kom att vara den första versionen av pliktleverans i vår värld. Så småningom tog andra länder efter Frankrike. Nämnas bör att under franska revolutionen upphörde pliktleveransen i landet och kom först att återupptas 1793 med målet för att ge upphovsmännen ett skydd. Belgien påbörjade pliktleverans 1594 men även de lade ner verksamheten men då i samband med Bernkonventionen 1886. (det första internationella fördraget om upphovsrätten) Pliktleveransen upphörde p.g.a. att konventionen krävde att inga formaliteter skulle vara fästa till upphovsrätten. De flesta länder uppehöll dock pliktleveransen, men då inte som en upphovsrättsformalitet. 1966 återupptog Belgien pliktleveransen. Under 1600-talet expanderades idén om pliktleveransen. Tyskland började kräva in ett exemplar av varje utgiven bok, 1624, till biblioteket. 1610 startade Storbritannien sin verksamhet genom ett avtal med bokhandlarna. Avtalet gick ut på att Oxford universitet skulle gratis få exemplar av alla nytryckta böcker som bokhandlarna tryckte. Drygt 50 år senare förvandlades avtalet till en lag och leveransen blev därmed ett rättsligt verktyg.⁴⁸ Under 1700-talet kom pliktleveransen att sättas i ett nära samband med upphovsrätten. Genom att leverera pliktexemplar blev det aktuellt att tala om att skydda upphovsmännen. Storbritannien var först ut genom sin upphovsrättslag, i början av 1700-talet, där målet var att skydda författarna från olovlig kopiering av deras verk. För att det skulle uppfyllas, beordrade man att skicka nio exemplar av verket till lika många bibliotek för att upphovsrätten skulle upprätthållas. I USA sattes pliktleveranssystemet in som en del i upphovsrättslagen i slutet av 1700-talet.

⁴⁸ "Guidelines" <http://www.ifla.org/VII/s1/gnl/chap2.htm> (2001-12-17)

Censur och kontroll av böcker

Huvudsyftet av lagen har varit och är fortfarande att förbättra utvecklingen och bevarandet av det nationella samlingen. Men genom pliktleveranshistorien har det funnits andra syften som tagit vid. Boktryckarna fick privilegier av mottagarinstitutionerna om de lämnade gratis exemplar till dem. Syftet har även varit att kontrollera utgivningen och i vissa fall har censur föregåt. Frankrikes pliktleveransmål var att samla in och bevara material för framtiden. Men p.g.a. religiösa konflikter, i landet, blev pliktleveransen ett kontrollverktyg för utnämnda censorer som granskade den religiösa litteraturens "sannighet". I den svenska pliktleveranshistorien kan vi se en likasinnad utveckling. Läs mer om det i nästa stycke.⁴⁹ I början av 1800-talet effektiviserade Napoleon den franska kontrollen, av utgivna böcker, genom att ändra mottagande institution från biblioteket till polisen.

Sveriges bakgrund till pliktleveranslagen

1661 utfärdades en regel att alla landets nio tryckerier skulle lämna två exemplar av var tryckt skrift till Kungliga Majestätets kansli. Ett av exemplaren skulle förvaras i Riksarkivet och det andra skulle förvaras i Kungliga biblioteket.⁵⁰ Man ansåg att "efter det är aktadt nödigt och nyttigt, att Kongl. Maj:t må veta hvad för böcker och skrifter i riket tryckas och bringas i ljuset".⁵¹ Alltså man ville ha kontroll på vad som spreds så att det inte innehöll något kriminellt material.⁵² 1697 ägde slottsbranden rum i Stockholm. Man uppskattar att mer än tre fjärdedelar av samlingarna gick därmed förlorat.⁵³ Vid samma tid stadgades ett speciellt ämbete, Censor librorum, där granskning av texter skedde. Genom 1766 års tryckfrihetsförordning slopades ämbetet.⁵⁴ Då tryckerierna efterlevde regeln dåligt beordrade Karl XI att de skulle skicka in fullständiga förteckning över deras tryckta material. Efter trettio års trevande leveranser fastslogs vite för den som inte följde regeln. 1774 utökades mottagningsinstitutionerna med fyra universitetsbibliotek; Uppsala, Lund, Åbo och Dorpat⁵⁵. Riksarkivet var mottagaren av pliktleveranserna och de distribuerade exemplaren

⁴⁹ "Guidelines" <http://www.ifla.org/VII/s1/gnl/chap2.htm> (2001-12-17)

⁵⁰ Gierow, Krister, "Lunds universitetsbibliotek". *Nordisk handbok i bibliotekskunskap*, s. 270, Tottie, Thomas., "Legal Deposit in Sweden", *Bland böcker och människor*, s. 455.

⁵¹ Lundstedt, Bernhard, *Om aflemmandet af arkivexemplar utaf tryckalster till biblioteken i Sverige jemte dermed sammanhängande frågor*, 1891, s. 3.

⁵² Tottie, s. 455.

⁵³ Gierow, s.266.

⁵⁴ "Tryckfrihetsförordning" (NE, 2000) .

⁵⁵ Dorpat är det tyska namnet för estniska staden "Tartu". Den var under svenskt ägo fram till förlusten mot Ryssland i början av 1700-talet. Staden kom att heta Jurev under följande period. 1920 erkändes Estland oberoende och staden Tartu ingick även i republiken. Efter de sovjetiska mellanspelen 1940-1991 blev Estland återigen fritt. (NE 2000).

vidare till de olika pliktbiblioteken. Benämningen arkivexemplar härleds ur ovanstående procedur⁵⁶. Vetenskapsakademien fick i början av 1800-talet erhålla ett arkivexemplar fram tills lagändringen 1866 då pliktleveranserna till förgående och Riksarkivet slopades.⁵⁷ I samband med den lagändringen bestämdes också att exemplaren skulle skickas direkt till de fyra mottagarinstitutionerna⁵⁸. Då man ansåg att Göteborgs statsbibliotek, numera universitetsbibliotek, var vetenskapligt jämförlig med de övriga mottagarbiblioteken utnämndes förgående till pliktexemplarsmottagande bibliotek 1950. Tjugotre år senare ingick även Umeå universitetsbibliotek i lagen som mottagande bibliotek.⁵⁹ Universitetsbiblioteken i Linköping och Stockholm mottager sådan leverans sedan 1979.⁶⁰ Idag är det alltså sju bibliotek som arbetar med pliktleveranser; Kungliga biblioteket i Stockholm (SKB), universitetsbiblioteken i Göteborg, Linköping, Lund, Stockholm, Umeå och Uppsala.

Den danska bakgrunden till pliktleveranslagen

1623 anställde Köpenhamns universitet en boktryckare och han förpliktigades med att leverera ett exemplar, av allt hans tryck, till universitetsbiblioteket. Universitetet menade att både boktryckaren och dem själva fick något ut av det. Boktryckaren fick lön och vissa privilegier från arbetsgivaren och universitetsbiblioteket fick ett exemplar gratis.⁶¹ Privilegierna kunde var exempelvis fri bostad.⁶² Johan Conrad Wolfen var den som tog initiativet till att författa en nationell pliktleveranslag. Han arbetade som ställföreträdande överbibliotekarie på DKB. Året var 1697. Wolfen hade blivit inspirerad av Frankrikes pliktleveranslag,⁶³ det land som var först i världen med en sådan lag, och den kom redan år 1537.⁶⁴ Syftet med danska lagens tillkomst var att upprätta ett bytessamarbete med fransmännen och på så sätt förvärva litteratur till DKB. Men samarbetet visade sig gåtrögare i praktiken än i teorin så man lade ner de samarbetet. Enligt 1697 års lag skulle tryckerierna leverera fem exemplar till DKB. Leveransexemplarens antal kom att minska först till tre för att, som idag, revideras

⁵⁶ Lundstedt, 1891, s. 4 f.

⁵⁷ Pliktexemplar av skrift, Ds U 1977:12, 1977, s.117.

⁵⁸ Gierow, s. 271.

⁵⁹ Ds U 1977:12, s.117.

⁶⁰ Tottie, s. 462.

⁶¹ Horstbøl, Henrik och Lauridsen, John. T. *Den trykte kulturarv: pligtanflevering gennem 300 år*, s. 585.

⁶² Klemming, G.H. och Nordin, J.G. *Svensk boktryckerihistoria 1483-1883*, s. 120.

⁶³ Horstbøl och Lauridsen, s. 585.

⁶⁴ Kleberg, Tønnes, 1958, *Nordisk handbok i bibliotekskunskap*.D2, s. 50 f.

till två exemplar.⁶⁵ Vid branden i Köpenhamn, år 1728, försvann dessvärre de äldre pliktlevererade danska litteraturen på universitetsbiblioteket. Vilka tryck som försvann i den branden är svårt att veta då man inte hade någon förteckning på det levererade. Då insamlingen hade gått lite knaggligt skärpte man lagen i slutet av 1700-talet. För att få bättre kontroll på leveranserna blev boktryckarna skyldiga att skriva en förteckning över det tryckta alster som de frambringat. På så sätt kunde mottagarbiblioteken följa upp leveranserna. Detta skedde 1781 då man även passade på att förklara DKB som nationalbibliotek.⁶⁶ Man passade även på att sänka antalet leveringskyldiga exemplar till tre stycken och poängterade att lagen gällde alla boktryckeri runt om i landet och de dåvarande tillhörande områden; Norge exempelvis. I 1821 års revidering blev förläggarna leveransskyldiga med det medförde problem för biblioteken att samla in allt detta så man återgick till det gamla förfaringssättet.⁶⁷ I början av 1900-talet kom ersattes den forna lagen av en ny sådan. Tjugo år efter uppkomsten såg man över den och vissa förändringar genomfördes. Den inkluderade enkom tryckta verk och de medietyper som t.ex. fonogram tillvaratogs på frivillig basis. Som tidigare nämnt skedde en uppdatering 1998 där många fler medietyper inkluderades i lagen än någonsin.⁶⁸ De mottagande biblioteken är Det Kongelige Bibliotek (DKB) och Statsbiblioteket i Århus.

Förkortningar och termer

Innan vi går över till själva undersökningen skall jag klargöra några termer och begrepp. Jag har valt att lösa eventuella språkförbistringar på så sätt att jag kommer att använda mig av de svenska termer som kan läsas nedan. När det gäller citat förblir de på sitt originalspråk givetvis. Då jag har stött på pliktexemplarslag, pliktleveranslag och pligtafleringslov har jag valt att benämna lagen konsekvent som pliktleveranslag då det överensstämmer bäst med båda ländernas benämning. Kungliga Biblioteket i Sverige förkortas i uppsatsen med SKB. Kungliga Biblioteket i Danmark förkortas följaktligen med DKB.

⁶⁵ Gierow, s.266.

⁶⁶ Kleberg, s. 47.

⁶⁷ Horstbøl och Lauridsen, s. 589.

⁶⁸ Horstbøl och Lauridsen, s. 594 f.

Undersökningskapitel

Jag har valt att redovisa undersökningen på följande sätt. Först jämför jag syftena och kriterierna för lagarna. Därefter följer de tryckta och de icketryckta materialen. Jag kommer som sagt, att jämföra lagarna med Jules Larivières riktlinjekompendium om pliktleveranslagen. När det står riktlinjeförfattaren åsyftas han och ingen annan.

Syftet med pliktleveranslagen

Enligt Larivières riktlinjer är syftet, med lagen, att bygga upp en nationell samling, både med tryckt och icketryckt material för att bevara det nationella kulturarvet för generationer idag samt för de som kommer efter oss. Det poängteras även om vikten att bevara för att följa den 19e artikeln i Förenta nationernas (FN) förklaring om de mänskliga rättigheter. Där står det bl.a. att alla har rätt till åsiktsfrihet och yttrandefrihet.⁶⁹ "Denna rätt innefattar frihet för envar att utan ingripanden hysa åsikter och frihet att söka, mottaga och sprida upplysningar och tankar genom varje slags uttrycksmedel och utan hänsyn till gränser"⁷⁰ Genom att insamla, bevara och slutligen tillgängliggöra kulturarvet, blir pliktleveransen en demokratisk rättighet för medborgarna i landet.⁷¹ Att alla skall få möjlighet att förkovra sig m.a.o.

Det svenska syftet

I pliktleveransutredningen från 1992 tar man upp fyra punkter vad gällande syftet med ovannämnda lag. De är som följer:

- Vi skall bevara och tillhandahålla yttringar av svenskt liv, svenskt samhälle och svensk kultur för eftervärlden
- Materialet skall så vitt möjligt kunna nyttjas av alla
- Målen skall ges lagform under hänsynstagande till tidigare svensk och internationell lagstiftning och erfarenhet

⁶⁹ "Guidelines" <http://www.ifla.org/VII/s1/gnl/chap4.htm> (2001-12-07).

⁷⁰ Sundberg, Jacob, *Mänskliga rättigheter*, s. 69.

⁷¹ "Guidelines" <http://www.ifla.org/VII/s1/gnl/chap4.htm> (2001-12-07).

- Lösningarna skall ta hänsyn till den senaste tekniska utvecklingen och finna tillfredställande organisatoriska former⁷²

Den första punkten är tydligt formulerad så det råder ingen tvekan om vad som skall göras. Orden "Vi skall bevara och tillhandahålla/..." är direktiv på vad som skall göras. Det betyder att vi skall ta hand om något och sedan skall vi återbringa det som vi har tagit hand om. Det som skall tas hand om sammanfattar utredaren, Sven Lundkvist, som vårt kulturarv. Avslutningsvis beskrivs mottagaren genom orden "eftervärlden". Alltså man skall bevara och tillhandahålla kulturarvet för de som kommer efter oss, för deras räkning.⁷³ I den andra punkten står det att "materialet skall så vitt möjligt kunna nyttjas av alla".⁷⁴ Vid första anblicken ser vi brasklappen "så vitt möjligt". Målet är att alla som vill skall kunna använda sig av materialet. Då pliktexemplaren utgör en grund för landets nationalbibliografi⁷⁵, svensk bokförteckning,⁷⁶ och bibliografin är tillgänglig bl.a. via Internet understryks målet såillvida att alla har möjlighet att ta del av vad som är insamlat i landet. Målet är att vi skall ha lika rätt till materialet oavsett om vi är privatpersoner eller om vi representerar en myndighet, i den utsträckning det är möjligt.⁷⁷ Men då det föreligger andra lagar som påverkar den här lagen uppstår det problem. Upphovsrättslagen t.ex. Statens ljud- och bildarkiv (SLBA⁷⁸) mottar exempelvis radioprogram men då det inte är tillåtet att låna hem kopior på dessa inspelade radioprogram har man bestämt att avlyssning av radioprogram skall ske i deras lokaler med den restriktion att man har ett studiesyfte av högre rang.⁷⁹ Därmed utesluts privatpersoner som exempelvis skulle vilja se repriserna av TV-programmet "Mitt i naturen" från mars 1999. Enligt lagen skall tryckerierna leverera ett exemplar av exempelvis en bok till sju utvalda mottagarbibliotek. Dessa är speciellt utvalda och utspridda i vårt avlånga land. På så vis kommer landets befolkning lättare å boken i fråga då den är sökbar på Internet via LIBRIS. Det resulterar i ett demokratiskt svar.⁸⁰ Den tredje punkten påtalar medvetenhet. Genom att ha tidigare nationella lagar i åtanke, vid lagrevideringar, och

⁷² SOU 1992:92, s. 85.

⁷³ SOU 1992:92, s. 85.

⁷⁴ SOU 1992:92, s. 85

⁷⁵ "Sveriges nationalbibliografi" *Svensk bokförteckning* är en förteckning över den årliga bokproduktion, inom landet. Den är en del av vår nationalbibliografi och har funnits till sedan 1866. Alltsedan boktryckarkonsten kom till Sverige, i slutet av 1400- talet, har förteckningar gjorts dock mer eller mindre fullständiga. LIBRIS är ännu en del av nationalbibliografin och det är SKB som basar över den. (NE 2000).

⁷⁶ "Varför pliktexemplar?" <http://www.kb.se/Ple/varfor.htm>. (2001-09-08), SOU 1998:111, s.74.

⁷⁷ SOU 1992:92, s. 85 f.

⁷⁸ Innan 2001 hette arkivet Arkivet för ljud och bild (ALB).

⁷⁹ Se under rubriken "Vem får ta del av den audiovisuella samlingen?".

⁸⁰ <http://www.kb.se/Ple/varfor.htm> (2001-09-08).

insikt vad som sker på det internationella planet, rörande lagen ifråga, skall man formulera målen för pliktleveranslagen. Den sistnämnda punkten pekar på ett ständigt nulägestänkande. Den poängterar vikten att vara uppdaterade och använda sig av den teknik som används för tillfället. Som ett exempel kan vi ta den E-pliktutredning som lanserades 1998. Genom den har man visat sig intresserad av den sistnämnda punkten. Viktigt är också att finna goda arbetsförhållanden inom de bibliotek och institutioner som berörs vid lagens genomförande.

Det danska syftet

I den danska pliktleveransutredningen, från 1997, har man formulerat tre punkter som tillsammans bildar syftet med deras lag. De lyder såhär:

- at sikre indsamling af de udgivne værker af hensyn til bevaring og videreførelse af den nationale kultur
- at sikre, at de udgivne værker også i fremtiden er tilgængelige for forskningen og for almenheden
- at sikre grundlaget for en dækkende registrering af de udgivne værker i nationalbibliografien.⁸¹

Den första punkten påtalar att man vill säkra, fastställa insamlingen av utgivna verk när det gäller bevarandet och vidareförandet av den nationella kulturen. I den andra punkten kan vi läsa man genomför punkt ett för forskningens och allmänhetens skull. Det gäller både de som lever idag och de som kommer efter oss. Tillgängligheten av de utgivna verken är central i den här punkten. Det innebär att i de fall det behövs apparaturer för att nyttja ett pliktexemplar krävs det kontinuerlig uppdatering av dessa. Det som vi idag tycker är en självklar medietyp, t.ex. CD-skivan, kommer i framtiden säkert vara unik p.g.a. den ständigt tekniska utvecklingen. För att lyssna på en sådan i framtiden krävs antingen en "gammal skivspelare" eller att man har överfört skivinnehålet, med hjälp av modern teknik, till en ny informationsbärare. I den sista punkten talar man om att pliktexemplaren utgör en grund för den danska nationalbibliografien. Det står "dækkende registrering" vilket förstås med att målet är att få en så fullkomlig registrering av samlingen. I punkterna ovan nämns inget om kulturarv utan man har valt orden "nationella kulturen". Men under syfteformuleringen i förarbetet till den danska pliktleveranslagen följer ett stycke där man har redogjort vad kulturarvet är genom att dela upp det i tre kategorier; arkivalier, föremål och

⁸¹ <http://www.pligtaflivering.dk/lovstof/bemaerkninger.htm> (2002-01-30).

offentliggjorda verk. Den första kategorin insamlas med hjälp av arkivlagen och oftast är det offentliga arkiv som har hand om processen av insamling, bevaring och tillgängligheten. Den andra kategorin hänvisas till museumlagen där sådana institutioner handhar föremåen. Den sistnämnda kategorin är föremål för pliktleveranslagen. Den kommer vi strax att titta närmare på

Sammanfattning av syfteformuleringarna

Två centrala termer i syfteformuleringarna är bevarandet och tillgängligheten av landets kultur. Vidare kan man se att målet, med ovanstående termer, är för de som kommer efter oss men även för nutida människor. I det svenska syftet uttrycks det att materialet är till för alla i den utsträckning det går. Det danska syftet delar in materialanvändaren i två grupper; forskare och allmänheten. Genom dessa två grupper konstaterar jag att alla får använda materialet. Är man inte en forskare menar jag att då hamnar man i kategorin allmänheten. På så vis har vi samma målgrupper i båda formuleringarna med enkom en skillnad. I den svenska lagen har man garderat sig genom att påpeka i den utsträckning det är möjligt. Den reservationen kan jag inte se i det danska syftet. När det gäller nationalbibliografin är den en del av syftet i båda länderna. I den danska formuleringen framgår det att ambitionerna är att insamlingen skall vara heltäckande medan man mer berättar att pliktleveransen utgör grunden för nationalbibliografin i det svenska syftet.

Kriterierna för pliktleveranslagarna

Riktlinjeförfattaren påtalar vikten om att man bör skriva lagen såbred som möjligt för kunna vara flexibel t.ex. för nya typer av informationsbärare.⁸² Vidare anser han att allt tryckt material och även icketryckt sådant bör vara inkluderat i lagen. Han understryker vikten att låta både elektroniska publikationer, såsom offline och online, vara med i lagstadgandet, även om pliktleveransinstitutionen inte är redo att insamla sådan typ av kulturarv. P.g.a. den snabba tekniska utvecklingen är ovanstående laglösning bra då man ligger steget före, menar han. D.v.s. först teori som sedan följs av praktisk tillämpning.⁸³

Kriterierna för den svenska lagen

Nedan följer tre kriterier som jag har kunnat utläsa i pliktleveranslagen. Sammanfaller dessa kriterier på ett dokument är det föremål för pliktleverans.

⁸² "Guidelines" <http://www.ifla.org/VII/s1/gnl/chap4.htm> (2001-12-07).

⁸³ "Guidelines" <http://www.ifla.org/VII/s1/gnl/chap7.htm> (2001-12-07).

- Dokumentkriteriet
- Dokumentet skall också göras tillgänglighet för allmänheten här i landet
- Dokumentet skall röra svenska förhållanden

Men vad är ett dokument? Lagen definierar begreppet såsom ".../ett föremål som lagrar information för läsning, avlyssning eller visning." ⁸⁴ I förarbetet till nugällande lag poängterar utredaren Bengt Göransson, hur vitt begreppet dokument är genom att rada upp följande dokument; "tavlor, skulpturer, trafikskyltar, gravstenar, kläder och bilar". ⁸⁵ Men går vi vidare till kriteriepunkt två faller ovanstående dokument då de inte har som huvudsyfte att sprida information. Göransson konstaterar också att ett dokument skall bära utan sin omgivning. Som exempel tar han vägs skylten. Om man rycker bort skylten från dess ursprungliga och meningsfulla plats bär den inte det syfte den var ämnad att ha. Den svenska pliktleveranslagen innehåller en rad dokumentdefinitioner. ⁸⁶ De omtalade dokumenten kommer att tas upp senare i undersökningen. Vidare skall dokumentet göras tillgängligt för den svenska publiken. Det görs det så fort den är till salu för allmänheten, eller att vi kan hyra eller låna den. Det räknas även tillgängligt för allmänheten så fort dokumentet är offentliggjort eller årges i förvärvsverksamhet inför en större sluten krets. Slutligen skall dokumentet röra svenska förhållanden. Det gör det, enligt lagen, om informationen på dokumentet är utformat på svenska språket, delvis eller fullkomligt, eller om dokumentet innehåller verk av en svensk upphovsman eller en svensk konstnär, delvis eller fullkomligt. Om inget av förgående beskrivningar föreligger men dokumentet ändå är avsett för att spridas inom landet då inkluderas det i meningen "att det rör svenska förhållanden." ⁸⁷

Kriterierna för den danska lagen

I pliktleveranslagen är de två första kriterier uttalade eller rättare sagt benämnda som sådana medan det tredje är utläst av mig. Om ett verk sammanfaller under nedanstående kriterier är det föremål för pliktleverans.

- Verkskriteriet
- Utgivningskriteriet
- "Anknytningen till Danmark" - kriteriet

⁸⁴ "Lag om pliktexemplar av dokument" <http://www.kb.se/Ple/sfs.htm> (2001- 09-08).

⁸⁵ SOU 1992:92, s. 113.

⁸⁶ Se bilaga 1, sida 1.

⁸⁷ "Lag om pliktexemplar av dokument" <http://www.kb.se/Ple/sfs.htm> (2001- 09-08).

Till att börja med skall vi titta på lagens titel. "Lov om pligtaflevering af udgivne verk".⁸⁸ De två sista orden i titeln är centrala kriterier i lagen. Då kanske man undrar över vad är verk och när är ett verk utgivet? I första paragrafen definieras verk så här: "Ved et værk forstås en afgrænset mængde af information, som må betragtes som en afsluttet og selvstændig enhed."⁸⁹ Kriteriet som gör att ett verk anses vara utgivet är så fort ett exemplar av det aktuella verket är till försäljning eller på annat vis spritt till allmänheten. Och enkom om upphovsmannen har godkänt det. Senare i lagtexten vidgas förgående kriterium till att det gäller även om exemplar av ett verk framställs och distribueras på beställning av en kund eller om ett exemplar av ett verk finns att ladda hem från en databas. Vidare är verket utgivet när ett exemplar har visats offentligt och när verket framförs offentligt. Då handlar det främst om musikverk eller skådespel. Utgivningen gäller både när exemplaren är producerade i Danmark och när de är producerade i utlandet. När det gäller utlandet skall exemplaren särskilt knyta an till spridningen i Danmark för att räknas in i utgivningskriteriet.⁹⁰

Sammanfattning av kriterierna

Till att börja med benämns pliktleveransmaterialet med olika termer; dokument och verk. I den svenska lagen definieras dokument som något som lagrar information för att läsas, avlyssnas eller visas. Den danska lagen har definierat verk som en avgränsad mängd information som dessutom är avslutad och står för sig själv. Man kan tolka definitionerna som breda och luddiga. De är med andra ord exakt som riktlinjeförfattaren tyckte var en viktig del av lagen. Genom denna definitionskonstruktion kan man innesluta moderna typer av dokument/verk i framtiden. Den danska definitionen talar om att den enkom inkluderas av verk som innehar begränsad information och dessutom skall informationen vara slutförd och självständig. Genom att enkom tala om slutförda verk blir informationen begränsad. Genom denna definition kan vi t.ex. förstå att dynamiska databaser inte är aktuella i den danska pliktleveranslagen. Den svenska definitionen talar om att ett dokument är något som lagrar information. För att förstå helheten skall jag berätta att dokumentdefinitionen är enkom ett förstadium till en helhetsdefinition. Som sagt radas det upp olika typer av dokument i lagen. Genom att bygga på dokumentdefinitionen med ytterligare egenskaper definieras kategoriska dokument. T.ex. dagstidning och film. I den danska kungörelsen till lagen har man använt sig av termen utgivning som

⁸⁸ Se bilaga 2.

⁸⁹ "Lov om pligtaflevering af udgivne værker". <http://www.pligtaflevering.dk/lovstof/loven.htm> (2002-01-30).

⁹⁰ "Lov om pligtaflevering af udgivne værker". <http://www.pligtaflevering.dk/lovstof/loven.htm> (2002-01-30).

utgångspunkt, när det handlar om specifika verk. Dock har man inte definierat verkskategorierna, som man har gjort i den svenska lagen, utan istället har man valt att ge en rad exempel. När vi kommer till allmänheten och utgivningen av exemplaren är lagarna mer lika än förgående. Båda länderna anser att när dokumentet/verket är ute i handeln eller har spritt sig på annat sätt är det utgivet. Såfort det är offentliggjort d.v.s. Den danska lagen specificera utgivningskriteriet såvillvida att när man kan ladda hem något exemplar från en databas är det också utgivet. Det gäller även beställningsexemplar. Det kan t.ex. vara print-on-demand-exemplar.⁹¹ Båda länderna talar om att dokumentet/verket skall röra ländernas förhållanden. De är skrivna på olika sätt men jag tycker de har samma konklusion. Oavsett om upphovsmannen är i landet eller utomlands är det föremål för lagen. Det viktiga är hans eller hennes avsikt. Den bör vara att dokumentet/verket skall röra landets förhållanden annars är det inte föremål för lagen.

Vem skall leverera?

Larivière pekar ut den utgivningsansvarige eller upphovsmannen själv som leverantör av pliktexemplaret. Vad gällande online publikationer anser han att man bör inkludera, utgivarna av sådant material, i lagen. Det kan vara lite diskutabelt om vem som är ansvarig för en online- databas men han menar att man bör ringa in så bred leverantörsgroup som möjligt, när man skriver en lag för att inte utesluta någon aktuell individ.⁹² I den danska lagen står det att det är framställaren av verken som skall leverera. När det gäller verk i en databas är det den som står för den tekniska uppbyggnaden och gör inlägg i databasen. Om exemplaren ges ut i utlandet och utgivaren inte är bosatt i Danmark faller leverantörsuppgiften på den som handhar importen av verken och sköter utgivningen i landet. Skulle den danske leveransförpliktige avlida eller gå i konkurs faller uppgiften på boet.⁹³ I den svenska lagtexten är det också framställaren som är leveransskyldig. Importören av svenskrelaterade dokument skall leverera om utgivaren själv inte gör det. Den person som handhar inspelning av radio- och TV-program skall leverera ett exemplar.⁹⁴

⁹¹ Print-on-demandtryckning är när man framställer exemplar av samma textinskrivning. Den skiljer sig från vanliga tryckmetoder då man, vid olika tidpunkter, trycker samma text och därmed är det aldrig fråga om en ny upplaga, såvillvida inte en person ändrar texten. <http://www.kb.se/Ple/Print-on-demand.htm> (2001-09-08).

⁹² "Guidelines" <http://www.ifla.org/VII/s1/gnl/chap7.htm> (2001-12-07),

"Guidelines" <http://www.ifla.org/VII/s1/gnl/chap4.htm> (2001-12-07).

⁹³ "Bekendtgørelse" <http://www.pligtaflevering.dk/lovstof/bekall.htm> (2002-01-30)

⁹⁴ "Lag om pliktexemplar" <http://www.kb.se/Ple/sfs.htm> (2001-09-08)

Vem mottager och hur många exemplar skall lämnas in?

När vi kommer till vem som skall ta emot leveranserna pekar Larivière på den mest vanliga mottagaren, nämligen, landet nationalbibliotek. Lagen bör innehålla två pliktexemplar där ett är till för bevaring och det andra i utlåningssyfte.⁹⁵ Han understryker dock vissa undantag. T.ex. när det gäller material som är dyrt vid framställning eller om marknaden är begränsad kan man minska på antalet exemplar.⁹⁶ Som lite kuriosita kan jag berätta att Lettland kräver 20 pliktexemplar.⁹⁷ För det audiovisuella materialet är det vanligt att förlägga sådan insamling vid en institution som specialiserar sig på det materialet. Genom att decentralisera pliktleveransmaterialet delar man även på den administrativa biten när det gäller lagen och dess praktiska tillämpning.⁹⁸ Både Danmark och Sverige har nationalbiblioteket som huvudmottagare. I Sverige tar SLBA emot ljud och bildmaterial och den danska motsvarigheten till det är förlagt i Århus med följande namn; Statens Mediesamling.⁹⁹ I Sverige skall sju pliktexemplar lämnas till följande bibliotek; SKB, Uppsala universitetsbibliotek, Göteborgs, Linköpings, Lunds, Stockholms och Umeås universitetsbibliotek. I den danska pliktleveranslagen står det att man skall lämna två exemplar, ett till DKB och ett till Statsbiblioteket i Århus. Av de sju svenska pliktleveransinstitutionerna skall SKB och Lunds universitetsbibliotek spara pliktexemplar medan gallring av leveranserna får göras på resterande fem biblioteken. SKB handhar nationalexemplaret och Lunds universitetsbibliotek reservexemplaret. I Danmark är det DKB som har nationalexemplaret.

⁹⁵ "Guidelines" <http://www.ifla.org/VII/s1/gnl/chap7.htm> (2001-12-07),

"Guidelines" <http://www.ifla.org/VII/s1/gnl/chap4.htm> (2001-12-07).

⁹⁶ "Guidelines" <http://www.ifla.org/VII/s1/gnl/chap7.htm> (2001-12-07),

"Guidelines" <http://www.ifla.org/VII/s1/gnl/chap4.htm> (2001-12-07).

⁹⁷ "Guidelines" <http://www.ifla.org/VII/s1/gnl/chap4.htm> (2001-12-07).

⁹⁸ "Guidelines" <http://www.ifla.org/VII/s1/gnl/chap7.htm> (2001-12-07),

"Guidelines" <http://www.ifla.org/VII/s1/gnl/chap4.htm> (2001-12-07).

⁹⁹ Eyben von, Bo, *Karnovs lovsamling*, 1998, s. 8512.

Tryckt material

Under tryckt material kommer jag att redogöra vad som står i lagarna om papper och tryckt material. Under läsningen får man ha i åtanke definitionerna av verk respektive dokument samt andra väsentliga kriterier som tidigare har nämnt. Sedan följer två kategorier av tryckt material som exempel; tillfällighetstryck och tidningar. Riktlinjeförfattaren råder lagstiftarna att inkludera kategorier som broschyrer, planscher, kartor, musiktryck etc. då de utgör en viktig del av en nations spegling av dåtiden.¹⁰⁰

Papper och tryckt material i Danmark

I lagtexten ges det en rad exempel på vad som ingår i rubrikens kategori. Broschyrer, teaterprogram, foldrar, kartor, tryckta tavlor och affischer är några av dem.¹⁰¹ Den som framställer exemplar av exemplena ovan, med utgivningssyfte, skall leverera två exemplar till pliktleveransinstitutionen på DKB.¹⁰² Vad gällande gränsen mellan offentligt och privat bruk, vid utgivningssyftet, har man dragit riktlinjen att t.ex. om en förening ger ut ett föreningsblad och du kan införskaffa dig det under normala omständigheter trots att bladet är tillägnat en specifik grupp av intressenter, då är det föremål för leveransplikten. Vidare påtalas det om att det inte är antalet mottagare av, lå säga förgående föreningsblad, som är avgörande för om det är leveransförpliktigt utan mer om verken är tillgängliga för allmänheten. Det hänvisas dock att om man är kliven inför leveransskyldigheten ges ett riktmärke på 50 exemplar och över, då skall man leverera verket. När det gäller fotografier och diabilder skall man enkom leverera utgivningar där samlingen överstiger 100 exemplar. Leveransen skall ske vid verkets utgivning. Institutionen registrerar därefter sändelsen och skickar ett exemplar till Statsbiblioteket i Århus för förvaring. Det andra exemplaret förvaras på DKB.¹⁰³

¹⁰⁰ "Guidelines" <http://www.ifla.org/VII/s1/gnl/chap5.htm> (2001-12-07).

¹⁰¹ "Bemærkninger til lovforslaget" <http://www.pligtaflevering.dk/lovstof/bemaerkninger.htm> (2002-01-30).

¹⁰² *Karnovs lovsamling*, s. 8512.

¹⁰³ *Karnovs lovsamling*, s. 8512 ff.

Papper och tryckt material i Sverige

Ett dokument är, som sagt, ett föremål som man kan lagra information på för att kunna läsa, lyssna eller visa. Det är utgångspunkten för att vi sedan skall kunna förstå vilka typer av dokument som inkluderas i lagen. Under tryckt material hamnar dokument som kan lagra text eller fast bild. Lagen kallar det med andra ord för skrift.¹⁰⁴ Exempel på dokument under denna kategori är monografier, serier, årsböcker, musiktryck, kartor, affärstryck, affischer och vykort.¹⁰⁵

Tillfällighetstryck i Danmark

Exempel på tillfällighetstryck, som DKB mottager, är sådana tryck som är av intern karaktär. Det kan vara föreningstryck, räkenskaper och interna tidskrifter. Andra typer av tryck är t.ex. teaterprogram och kataloger av olika slag. Tryck som är undantagna för pliktleveransen är t.ex. brevpapper, visitkort och spelkort. Samlingen är konstruerad efter ett speciellt system, en blandning av biblioteks- och arkivsystem. Det finns 80 ämnesgrupper. Då man genom tiderna har ändrat system har olika tidsperioder olika system. T.ex. tiden före 1902 har en uppdelning på två grupper.¹⁰⁶

Tillfällighetstryck i Sverige

Enligt lagen skall vykort, affärs- och reklamtryck insamlas i sju exemplar till mottagarbiblioteken. Andra tryck inom den här rangen är bildalbum, visitkort, notifikationer¹⁰⁷, adresskort, etiketter, blanketter men de är inte föremål för lagen. Tillfällighetstryck innefattas i det som kallas för den okatalogiserade samlingen. Det betyder att samlingen inte katalogiseras och kan därmed inte sökas i bibliotekskataloger som vi kanske är vana vid. Men för att kunna veta vad som finns insamlat har man använt sig av SAB-systemet för uppdelning av samlingen samt vilken institution som har gett ut dem och slutligen delat in den i tioårsperioder.¹⁰⁸

Avis/Tidning i Danmark

När det gäller tidningar skall framställaren av exemplaren skicka två sådana till Statsbiblioteket i Århus. Därefter sker ombytt ordning jämfört med annat tryckt material, nämligen att Statsbiblioteket skickar ett exemplar till DKB. Tillsammans

¹⁰⁴ "Lag om pliktexemplar av dokument" <http://www.kb.se/Ple/sfs.htm> (2001-09-08).

¹⁰⁵ SOU 1998:111.

¹⁰⁶ "Kort om småtryckssamlingen" <http://www.kb.dk/dept/nbo/da/samlinger/smaatryk/smtr/> (2002-06-04), Karnovs lovsamling, s.8514.

¹⁰⁷ Notifikationer avser inbjudnings- och tackkort, enligt Ds U1977:12, s. 185.

¹⁰⁸ "Vad är OKAT?" <http://www.kb.se/ot/OTFakta.htm> (2002-05-15).

med statsbiblioteket utför Minerva Mikrofilm A/S mikrofilmning av tidningarna. Dessa filmer lånas sedan ut till landets bibliotek vid efterfrågan.¹⁰⁹

Tidning i Sverige

En dagstidning är en skrift. Men för att benämnas som dagstidning, enligt lagtexten, måste vissa krav vara uppfyllda. Den skall en nyhetstidning av dagspresskaraktär och förmedlas regelbundet med nyheter eller allmänpolitisk opinionsbildning. Den skall komma ut minst med ett nummer varje vecka. Löpsedel och bilaga skall också levereras med dagstidningen.¹¹⁰ Gratistidningar, exempelvis Metro, som finansieras av sina annonser, är också pliktleveransskyldigt. Vad gäller facktidskrifter och veckotidningar räknas de som tidskrifter och är föremål för pliktleverans de också Tidningstryckerierna skall skicka tre exemplar av all svenska dagstidningar till tre orter. Kungliga biblioteket får ett exemplar av de tre nämnda och de skall bevara det i original. Det andra exemplaret skall skickas till Lunds universitetsbibliotek. Då tidningsmaterialet är skört när det handlar om bevaringen för framtiden, skickas det tredje exemplaret till Kalmar där Samhall mikrofilm det. Därefter skall Kungliga biblioteket och universitetsbiblioteken i Göteborg, Lund, Umeå och Uppsala ha varsitt exemplar av den mikrofilmade tidningen.¹¹¹

¹⁰⁹ "Beskrivelse av samlingen" http://www.sb.aau.dk/service/undermenuer/om_avis.htm (2002-05-16).

¹¹⁰ "Lag om pliktexemplar av dokument" <http://www.kb.se/Ple/sfs.htm> (2001-09-08).

¹¹¹ "Tidning, tidskrift eller annonsblad" <http://www.kb.se/ts/ts7.htm> (2002-05-15).

Icke-tryckt material

Mikrofilm

Larivière menar att mikrofilmer som är en kopia av redan befintlig tryckt dokument/verk skall vara föremål för lagen. När det gäller t.ex. dagstidningar kan biblioteken välja att bara mottaga mikrofilmen istället för att också få den tryckta versionen, dvs. dagstidningen. Är mikrofilmen en originalpublikation skall den vara föremål för pliktleverans.¹¹² Både mina undersökningsländer inkluderar mikrofilm i sina lagar.¹¹³ Se t.ex. förgående avsnitt om tidningar.¹¹³

Audiovisuellt material enligt riktlinjerna

Ljud och bildinspelningar skall vara föremål för pliktleveranslagen. Oavsett hur många exemplar som produceras skall det inlämnas. Vidare bör det inlämnas då materialet är tillgängligt för allmänheten och offentliggjort via två av våra sinnen; hörseln och synen. Larivière belyser ett problem rörande audiovisuellt material och själva pliktleveransproceduren. Jämfört med traditionell tryckta dokument krävs denna typ av dokument apparater för att vi skall kunna ta till oss av innehållet. Material som ingår i denna dokumenttyp är t.ex. CD- skivor, kassetter, diabilder, filmer, videogram, multimedia. Genom dessa exemplen kan vi förstå att det också handlar om olika format. Det problem som han tar upp är teknikens ständiga utveckling vad gällande apparaturena och det i sin tur gäller även materialets format. Det kan vara problematiskt när det gäller att lagra audiovisuellt material för framtiden. Vem skall utföra leveransen? Riktlinjeförfattaren anger en generell regel att det alltid bör vara producenten eller distributören. Om materialet gör i utlandet men ändå an knyter till landet bör det vara den som är ansvarig för distributionen. Då det föreligger upphovsrättsliga lagar när vi kommer till tillgängliggörandet och kopiering av materialet hänvisar han till ländernas egna upphovsrättsliga lagar.¹¹⁴ Alltså materialet

¹¹² "Guidelines" <http://www.ifla.org/VII/s1/gnl/chap7.htm> (2001-12-07).

¹¹³ "Bemærkninger til lovforslaget" <http://www.pligtaflevering.dk/lovstof/bemaerkninger.htm> (2002-01-30),

"Lag om pliktexemplar av dokument" <http://www.kb.se/Ple/sfs.htm> (2001-09-08).

¹¹⁴ "Guidelines" <http://www.ifla.org/VII/s1/gnl/chap4.htm> (2001-12-07).

få inte tillgängliggöras för allmänheten hur som helst. Det beror på att upphovsmannen måste alltid samtycka och därför löser man den frågan genom att begränsa materialanvändningen till, oftast den mottagande institutionen, och då till en viss kategori av människor.¹¹⁵

Film och videogram i Danmark

Den danska lagens definition på videogram är snarlik den svenska. Den lyder "optagelser af levende billeder, med og uden lyd".¹¹⁶ Leveransen av film regleras av en separat lag, Filmloven, där definitionen lyder som följer "levende billeder af enhver art uanset optagelses- og forevisningsform, herunder fotografiske film og videogrammer, bortse fra TV- udsendelser."¹¹⁷ Producenten skall leverera ett exemplar av filmen till Det Danske Filminstitut samt tillhörande material. Det kan vara t.ex. reklammaterial inför filmens premiär. Kriterierna är att den skall ha visats i ett offentligt sammanhang och ha någon dansk anknytning. Det sistnämnda inkluderar även utländska filmer som är textade på danska eller har danskt tal såvillvida det har danska anknytning. Med det menas att det rör danska förhållanden. Nämnas bör också att månen är densamma som i pliktleveranslagen, nämligen att säkra bevaringen och att tillgängliggöra materialet för allmänheten.¹¹⁸ Biografilm är inte omfattad i pliktleveranslagen.¹¹⁹

Film och videogram i Sverige

Film definieras i lagen som "ett dokument som består av bilder avsedda att projiceras i snabb följd"¹²⁰ och videogram som "ett dokument för elektronisk återgivning som lagrar bilder, med eller utan ljud".¹²¹ Till skillnad från andra dokument, som är föremål för pliktleveranslagen, skall ovanstående lämnas till Statens Ljud- och bildarkiv (SLBA)¹²² istället för till Kungliga biblioteket. Är en film eller ett videogram tillgänglig för allmänheten i Sverige eller har någon anknytning till de svenska förhållandena är de pliktleveransskyldiga. När det gäller videogram skall det handla om minst fem exemplar som getts ut.¹²³ Då filmer och videogram passerar Statens biografbyrå¹²⁴

¹¹⁵ Läs mer om det på s.41.

¹¹⁶ "Bemærkninger til lovforslaget" <http://www.pligtaflivering.dk/lovstof/bemaerkninger.htm> (2002-01-30).

¹¹⁷ "Filmloven, lov om film" <http://www.dfi.dk/sitemod/moduler/index.asp?pid=4780> (2002-04-22).

¹¹⁸ "Filmloven, lov om film" <http://www.dfi.dk/sitemod/moduler/index.asp?pid=4780> (2002-04-22).

¹¹⁹ "Bemærkninger til lovforslaget" <http://www.pligtaflivering.dk/lovstof/bemaerkninger.htm> (2002-01-30).

¹²⁰ "Lag om pliktexemplar av dokument" <http://www.kb.se/Ple/sfs.htm> (2001-09-08).

¹²¹ "Lag om pliktexemplar av dokument" <http://www.kb.se/Ple/sfs.htm> (2001-09-08).

¹²² Fram till 2001 hette det Arkivet för ljud och bild (ALB).

¹²³ SOU 1998:111, s. 38 f.

¹²⁴ En verksamhet som verkat sedan 1911. Deras huvuduppgifter idag är främst att fastställa åldersgränser på biograffilmer medan klipp och förbud anses vara en liten del av deras arbete, enligt deras hemsida.

innan själva utgivningen kan det ske, dock väldigt sällsynt¹²⁵, att byrån inte godkänner dem och därmed blir de aldrig tillgängliga för allmänheten. Vid sådana fall skall SLBA ändå ha ett exemplar av dokumentet. Ett exemplar skall lämnas i båda dokumentfallen och pliktleveransleverantören skall få originalet tillbaka efter att SLBA har gjort en kopia.¹²⁶ Den som är pliktleveransskyldig är den person eller de personer som har låtit göra dokumenten, i fråga, tillgängliga för allmänheten i landet.¹²⁷

Sammanfattning om film och videogram

I båda länderna har man särskilda mottagningsinstitutioner för film och videogram. I Sverige är det SLBA som skall mottaga exemplaren och i Danmark är det Statens Mediesamling som ligger under Statsbiblioteket i Århus samt Filmmuseet. Den sistnämnda institutionen är tillägnad filmer som regleras genom en egen lagfilm lagen. Vad gällande den danska exkluderingen av biografilm, i pliktleveranslagen, grundar den sig på att exemplaret inte sprids till allmänheten. I förarbetet trycker man på avsaknaden av en klar upphovsrättslig praxis för var gränsen går mellan det privata området och den allmänna utgivningen. Biografilm visas offentligt men den sprids inte till offentligheten. Vidare konstaterar man syftet med pliktleveranslagen, nämligen att bevara kulturarvet, och därmed anser man att det är viktigt att dra den privata områdesgränsen snävt.¹²⁸

Fonogram i Danmark

Skyldigheten att leverera fonogram är nytt sedan lagen trädde i kraft 1998. Tidigare har insamling skett på frivillig basis till Nationaldiskoteket. Som exempel på fonogram nämner man, i förarbetet till lagförslaget, ljudkassetter, grammofon- och cd-skivor.¹²⁹ Två exemplar skall levereras till Statsbiblioteket i Århus. Vad gällande talböcker, text som är intalade på kassetter exempelvis, skall även det levereras. Statsbiblioteket kommer i det sistnämnda fallet att sända det ena exemplaret till Blindebiblioteket för bevaring.¹³⁰

¹²⁵ "Statens biografbyrå" <http://www.statensbiografbyra.se> (2002-04-22).

¹²⁶ SOU 1992:92, s.125.

¹²⁷ "Lag om pliktexemplar av dokument" <http://www.kb.se/Pl/sfs.htm> (2001-09-08).

¹²⁸ "Bemärkningar til lovforslaget" <http://www.pligtaflevering.dk/lovstof/bemaerkninger.htm> (2002-01-30).

¹²⁹ "Bemærkninger til lovforslaget" <http://www.pligtaflevering.dk/lovstof/bemaerkninger.htm> (2002-01-30).

¹³⁰ "Pligtafleveringssektion" http://www.statsbiblioteket.dk/om_sb/nationalbib/pligt.htm (2002-04-25).

Fonogram i Sverige

Definitionen lyder som följer "ett dokument för elektronisk återgivning som uteslutande lagrar ljud".¹³¹ Exempel på sådana dokument är ljudkassetter, vinylskivor och CD-skivor. Framställaren skall skicka ett exemplar till SLBA om skivan finns i minst 50 exemplar och om den är utgiven i Sverige. Då det finns utländska fonogram som har anknytning till Sverige, omfattas även dem av lagen. Samma exemplarsmängd gäller där och vad som menas med anknytning till Sverige är om t.ex. på cd-skivan medverkar svenska artister eller om upphovsmännen är svenska medborgare. Skulle ett fonogram uppdateras med exempelvis ett nytt omslag skall SLBA även ha det exemplaret.¹³²

Sammanfattning om fonogram

Gemensamt för fonogram är materialtyperna. I lagtexterna framkommer olika typer av uppgifter vilket speglas i undersökningen.

Radio- och TV-program i Danmark

Radio- och TV-sändningar skickas in till Statsbiblioteket i Århus på frivillig basis eller genom uppgjorda avtal parterna emellan. D.v.s. materialet ingår inte i lagen. Vid lagändringen 1998 diskuterades frågan om inkludering eller exkludering men beslutet blev som ovanstående. I samlingen finns t.ex. alla programmen från DR TV sedan 1980-talet. Andra kanaler som är representerade är DR 2 TV, TV 2, Dansk TV 3 och TV S (Sportkanal). I slutet av 1980-talet tog man ett krafttag för att måna om de elektroniska medierna. Det var då man startade upp Statens Mediesamling där man idag förvarar samlingen av ovanstående medier men även CD- och DVD-skivor.¹³³

Radio- och TV-program i Sverige

SLBA skall enligt lagen mottaga ett pliktexemplar av radio- och TV-sändningar. Enligt föreskrifter från både tryckfrihetsförordningen och yttrandefrihetsgrundlagen skall de ansvariga för ovan nämnda sändningar spela in programmen i bevaringssyfte. De berörda leverantörerna är Sveriges Radio, Sveriges Television, TV 4, Satellit-TV som sänds från landet och förmedlas till allmänheten från svenska programföretag och slutligen marksända digitala kanaler. Dessa skall skicka sina referensband, d.v.s.

¹³¹ "Lag om pliktexemplar av dokument" <http://www.kb.se/Ple/sfs.htm> (2001-09-08).

¹³² "Leverantörsinformation/fonogram" <http://www.ljudochbildarkivet.se/SLBA/LEVINFO/imkfono.htm> (2002-04-25).

¹³³ "Bemærkninger til lovforslaget" <http://www.pligtaflevering.dk/lovstof/bemaerkninger.htm> (2002-01-30), "Statens mediesamling" http://www.statsbiblioteket.dk/om_sb/nationalbib/statens_mediesaml/radiotv.htm (2002-04-22), "Det elektroniske guld" *Kulturkontakten*. Nr.8, 1999.

de band som sändningarna spelas in på Banden sträckinspelas. När det gäller kabel-TV, närradio, privat lokalradio och radiotidningar skall leverantören skicka ett urval till SLBA varje år, som skall innehålla fyra veckor sändningar. Pliktleveransinstitutionen bestämmer i förhand vilka veckor som gäller för varje år.

Sammanfattning av radio- och TV-program

Statsbiblioteket i Århus mottager inspelningar på frivillig basis eller genom avtal medan inspelningsansvariga, för de angivna kanalerna, skall enligt föreskrifter från tryckfrihetsförordningen och yttrandefrihetsgrundlagen spela in de svenska programmen.

Kombinerade material i Danmark

Med kombinerat menar den danska pliktleveranslagen sådana medier som är en blandning av flera fysiska medier. I kungörelsen till lagförslaget exemplifierar man sådana utgivningar som t.ex. tryckt material, diabilder, film, videokassetter och ljudkassetter. När man har tryckt få exemplar för en mindre omkrets skall det inte levereras. Exempel på sådant material är sådana som distribueras vid en speciell utställning, konferens eller undervisning. Leveransen skall skickas till DKB.¹³⁴

Kombinerade material i Sverige

Pliktleveranslagen definierar ovanstående som en typ av material där innehållet grundar sig på en eller flera skrifter samt en eller flera av typdokumenten film, videogram, fonogram eller elektroniska åergivningar. De skrifter eller dokument som ingår inom de kombinerade material skall var för sig besvara de kriterier som står för de enskilda skrifterna eller dokumenten. Ett exemplar skall lämnas till vardera av de sju mottagarbiblioteken.¹³⁵

Vem får ta del av den audiovisuella samlingen?

Både mina undersökningsländer har som sagt p.g.a. upphovsrättsliga skäl, ingen tillåtelse att visa sina audiovisuella samlingar hur som helst. På både SLBA i Stockholm och Statens Mediesamling i Århus har man begränsat tillgängligheten, av materialet, till forskare. SLBA skriver på sin hemsida att de har ett grundkriterium som går ut på att forskaren eller forskarna som använder sig av deras samling skall

¹³⁴ "Bemærkninger til lovforslaget" <http://www.pligtaflevering.dk/lovstof/bemaerkninger.htm> (2002-01-30), "Bekendtgørelse om pligtaflevering af udgivne værker" <http://www.pligtaflevering.dk/lovstoff/bekall.htm> (2002-01-30).

¹³⁵ "Lag om pliktexemplar av dokument" <http://www.kb.se/Ple/sfs.htm> (2001-09-08).

dokumentera sitt arbete i någon form så att allmänheten kan ta del av den. Detsamma gäller i Danmark. Jämsides med forskarna kan även ett självständigt arbete på högskole/universitetsnivå eller exempelvis folkhögskolor räknas. Även gymnasister som skriver specialarbete kan få tillgång till samlingen. Andra kategorier som får tillgång till den är journalister som skall genomföra ett journalistiskt arbete. Exempelvis en utredning. Allmänheten får har tillgång till den fria samlingen. Exempel på innehåll i den fria samlingen kan vara all musik i CD, grammofon och kassetformat.¹³⁶

¹³⁶ "Forskarservice" <http://www.ljudochbildarkivet.se/SLBA/FOINFO/forsk.htm> (2002-04-22), "Fria samlingar" <http://www.ljudochbildarkivet.se/SLBA/FOINFO/FoFriaSaml.htm> (2002-04-22), "Radio och TV" http://www.statsbiblioteket.dk/om_sb/nationalbib/statens_mediesaml/radiotv.htm (2002-04-22).

Pliktleverans av elektroniska publikationer

Jag kommer härunder ta upp några kategorier som helt, delvis eller inte alls ingår i pliktleveranslagarna, men trots det berör ovanstående rubrik på grund av dess aktualitet. I slutet av kapitlet kommer jag att beskriva hur man har löst pliktleveransen av nätpublikationer i Danmark med hjälp av lagen. I Sverige finns inget lagstöd för webbaserade dokument. I väntan på att den skall infinna sig har man sedan ett antal år arbetat med ett projekt som går under namnet Kulturarw³. En beskrivning av det får avrunda kapitlet.

Dynamiska och statiska databaser

Den danska pliktleveranslagen inbegriper statiska databaser medan den svenska pliktleveranslagen inte innefattar varken dynamiska eller statiska databaser.

...i Danmark

Om vi erinrar oss verksdefinitionen kan vi konstatera att dynamisk databaser inte är omfattade i pliktleveranslagen. Det beror på att den kategorin inte uppfyller kraven om en avslutad och självständig enhet. Gränsen mellan dynamisk och statisk databas kan i vissa fall vara vanskelig. Den danska lagtexten menar att gränsen sätts upp genom att se över uppdateringsintervallerna. T.ex. om upphovsmannen uppdaterar en databas löpande då skall den anses vara dynamisk och är därmed inte leveranspliktig. Men skulle han uppdatera den med jämna mellanrum blir den föremål för lagen. Leveransen regleras genom särskilda regler som kulturministern anger. Finns inga regler bestämda bör databasen inskickas två gånger per år.¹³⁷ Man dock valt att exkludera följande från leveransplikten: inlägg i nyhetsgrupper på Internet, artiklar som är en del av dynamiska Internettidningar eller tidskrifter, artiklar som finns i onlinelexikon som inte är utgivet i sin helhet. I de fall där online-databasen är så integrerad i helheten uppfylls inte kravet om att verket är en självständig enhet. Ett sådant fall är den bibliografiska databasen Danbib.¹³⁸

¹³⁷ *Karnovs lovsamling*, 8512 f.

¹³⁸ *Karnovs lovsamling*, 8513 ff.

...i Sverige

E-pliktutredaren, Sven Allerstrand, beskriver tre grundläggande databasformer som innehar information; onlinedatabas, fixerat elektroniskt dokument (t.ex. cd-rom) och slutligen pappersform. De två sistnämnda inkluderas i pliktleveranslagen. Han pekar på den utveckling där databasproducenten alltmer lägger ut sin information i onlinedatabaser istället för att använda sig av cd-romskivor. Det kan resultera i en förlorad materialdel menar han.¹³⁹ Förslagsvis bör onlinedatabaser insamlas en gång per år. På så vis kan man få en vink hur databasen såg ut, innehållsmässigt, vid det tillfället.¹⁴⁰ Utredaren rekommenderar att man samlar in första eller sista versionen av databasen men påpekar problematiken när det gäller att skildra den aktuella tiden för eftertiden. Det är inte rättvist att insamla vare sig den första versionen som den sista då det finns en risk att det inte ger någon klarhet i samtiden menar han samtidigt som rekommendationen lutar sig på ekonomiska förutsättningar. Han konstaterar vidare att det blir avläsbart för framtida forskning om det har skett några förändringar insamlingarna emellan.¹⁴¹

Datorprogram i Danmark

ADB-program är ett program som innehåller upplysningar till datorn som ger anvisningar hur den skall utföra en viss bestämd funktion eller resultat. I lagtextens föreskrifter påpekas det att programmet oftast inte innehar något kulturell information. ADB-program skall inte levereras såvitt det inte är en del av ett verk av en annan art och är utgiven tillsammans med detta verk. Vid ett sådant fall får programmet en informationsförmedlande funktion då det ingår i en större enhet. T.ex. multimedieverk. Textbehandlingsprogram och operativsystem är inte inkluderade i lagen.¹⁴²

Datorprogram i Sverige

Vad som kan ingå i ovanstående kategori är operativsystem, kompilatorer¹⁴³ eller textbehandlingsprogram. Dessa program anses inte vara föremål för pliktleveranslagen då de inte faller under dokumentdefinitionens kriterium. Då man

¹³⁹ SOU 1998:111, s. 134.

¹⁴⁰ SOU 1998:111, s. 131.

¹⁴¹ SOU 1998:111, s. 135 f.

¹⁴² *Karnovs lovsamling*, s. 8513, "Bekendtgørelse" <http://www.pligtaflevering.dk/lovstof/bekall.htm> (2002-01-30).

¹⁴³ "Kompilator" är ett översättningsprogram som översätter programmets språk till datorns interna språk. (NE 2000).

använder sig av ett datorprogram för att datorn skall agera på olika sätt resulterar det inte direkt till att den information, som programmet dock innehar, är av intresse för läsning, avlyssning eller visning som dokumentdefinitionen lyder. Undantag är dock om man är tvungen att nyttja ett specifikt datorprogram för att tillgodogöra sig dokumentets innehåll. D.v.s. om ett dokument är beroende av ett datorprogram skall det inkluderas i pliktleveranslagen.¹⁴⁴

Datorspel i Danmark

Då ADB-program som finns t.ex. i datorspel har en funktion som förmedlar verkets innehåll till användare, genom att visa bilder, animationer, text och spela upp ljud och musik, är dessa inkluderade i lagen.¹⁴⁵

Datorspel i Sverige

Utredaren, Sven Allerstrand påtalar den inställning som fanns vid pliktleveransutredningen som utkom 1992 där datorspel ansågs enkom vara tidsfördriv och liknades mer som någon form av leksaker. Han trycker på den utveckling som skett genom åren därefter och menar att nu, läs 1998, kan det vara svårt att avgöra om datorspel enkom är information enligt lagens betydelse eller om det är "leksaker". Med det uttalande baserar han sin ståndpunkt att man bör utöka insamlingen av kategorin samt att det är möjligt med dagens lagtext.¹⁴⁶

Pliktleverans av elektroniska verk i Danmark

Den danska pliktleveranslagen är, som sagt, utformad så att den även ringar in Internet. Sållvida att den inkluderar de verk som "/.../betragtes som en afsluttet og selvstændig enhed."¹⁴⁷ För att tala i klartext kan det vara hemsidor, böcker eller tidskrifter. Men då i statisk form till skillnad från dynamisk sådan. Med statisk menas, precis som i verksdefinitionen, att det är något avslutat och självständigt medan dynamiskt syftar på något som är pågående och i detta fall uppdateras kontinuerligt.¹⁴⁸ Alltså en hemsida som uppdateras skall inte levereras.

¹⁴⁴ SOU 1998:111, s. 137, "Lag om pliktexemplar av dokument" <http://www.kb.se/Ple/sfs.htm> (2001-09-08).

¹⁴⁵ *Karnovs lovsamling*, s. 8513, "Bekendtgørelse" <http://www.pligtaflevering.dk/lovstof/bekall.htm> (2002-01-30).

¹⁴⁶ SOU 1998:111, s. 137.

¹⁴⁷ "Lov om pligtaflevering af udgivne værker". <http://www.pligtaflevering.dk/lovstof/loven.htm> (2002-01-30).

¹⁴⁸ "Bekendtgørelse om pligtaflevering af udgivne værker" <http://www.pligtaflevering.dk/lovstof/bekall.htm> (2002-01-30).

Insamling

Den som är upphovsman för något elektroniskt verk som är pliktleveransskyldigt skall anmäla det själv till pliktleveransinstitutionen på DKB. Det görs genom en upprättad hemsida med följande adress: <http://www.pligtaflevering.dk/blanket/index.htm> som arbetades fram vid lagens inträde. Kräver den anmälda hemsidan lösenord är upphovsmannen skyldig att ge det till DKB.

Bevaring

När hemsidan är anmäld hämtar personalen på pliktleveransinstitutionen hem den och registrerar den i bibliotekskatalogen REX¹⁴⁹. Därefter läggs [URL:en](#)¹⁵⁰ på DKB:s server. På så vis garanteras verket en längre bevaring än de 44 dagar som sägs vara den genomsnittslivstid för en URL. Katalogposten på det anmälda verket har två [URL:er](#). Det ena är den ursprungliga, d.v.s. den adress som finns på Internet och den andra är den som finns på DKB:s server.

Tillgänglighet

Då det är förbjudet att tillgängliggöra verken genom onlinebibliotekskatalogen, p.g.a. upphovsrättslagen, har man inrättat speciella maskiner på DKB och på Statsbiblioteket i Århus där allmänheten kan ta del av det insamlade materialet.¹⁵¹ De brukar kallas för klosterbiblioteksmaskiner då tankarna kan föras till de forna klosterbibliotekens kedjelänkade böcker.¹⁵² Enligt upphovsrättslagen är det tillåtet att framställa kopior för privat bruk. D.v.s. att bibliotekspersonalen kan låta göra en papperskopia på ett nätupplag som du funnit i klosterbiblioteksmaskinen om det är enkom till för dig själv och du inte ämnar att sprida den.¹⁵³

Kulturarw³s-projektet i Sverige

1996 påbörjades Kulturarw³s-projektet på Kungliga Biblioteket. Det grundade sig på den paradoxala sanningen att man har bevarat Sveriges första tidningsupplaga från 1643 men inte med de första Internetbaserade tidskrift som publicerades 1993-1995!¹⁵⁴

¹⁴⁹ Danmarks nationalbibliografi som finns tillgänglig på Internet (<http://www.kb.dk>).

¹⁵⁰ Uniform Resource Locator, adressen till dokumentet.

¹⁵¹ "Svar til Netplan" <http://www.pligtaflevering.dk/faq/netpsvar.htm> (2002-04-25).

¹⁵² "Statusrapport" http://www.kb.dk/kb/proj/pligt_netpubl/ (2002-01-14).

¹⁵³ "Kort vejledning i de vigtigste ophavsretlige bestemmelser" <http://www.statsbiblioteket.dk/publ/ophavsret.htm> (2002-04-23).

¹⁵⁴ Arvidson, Allan och Lettenström, Frans, "The Kulturarw³ Project- the Swedish Royal Web Archive", *The Electronic Library*, s. 105, Vol 16, No 2, 1998.

Insamling, bevaring och tillgängliggöra

Själva insamlingen görs med hjälp av en automatiserad robot som sveper över Internet efter den svenska delen.¹⁵⁵ En svepning tar några månader att genomföra.¹⁵⁶ Roboten är ursprungligen utvecklad av NetLab¹⁵⁷ vid Lunds universitet som i sin tur utvecklade den för att bygga upp söktjänsten Nordic Web index.¹⁵⁸ Det insamlade materialet lagras på magnetband.¹⁵⁹ Man har valt att låta samla in så mycket som möjligt av den svenska delen på Internet utan att göra några, på förhand, urval. Det kommer först i nästa steg då man skall registrera och katalogisera det som blivit upphämtat.¹⁶⁰ Det betyder att det finns okatalogiserat material och jämför man då med det okatalogiserade tryckta materialet, som finns på SKB, är förgående material till fördel då det är sökbart till skillnad mot det tryckta materialet. Det material som har högst prioritet, vad gällande insamlingen, är; periodica (både tidningar och tidskrifter), statiska dokument (texter i elektroniska textarkiv exempelvis) och levande dokument med länkar (t.ex. HTML-sidor). De som har lägre prioritet är "nyhetsgrupper, e-postbaserade sändlistor, ftp¹⁶¹-arkiv, dynamiska dokument med bakomliggande databaser och tjänster."¹⁶² Genom att söka efter speciella toppdomäner kartlägger man den svenska delen, så gån det går. Det är omöjligt att identifiera alla servrar som kan innehålla svenskt material. T.ex. om en svensk institution publicerar något på en utländsk server finns det risk att roboten inte hitta deras alster då den inte är så begåvad. För att gå tillbaka till förgående nämnda "speciella toppdomäner", har projektet valt att definiera Sverige, på Internet, som följer:

- 1) allt som har en serveradress som slutar på .se
- 2) besläktade organisationiska domäner registrerade med svensk adress eller telefonnummer. T.ex. com, org och net
- 3) Svenska domäner som .nu¹⁶³

¹⁵⁵ SOU 1998:111, s. 105.

¹⁵⁶ "The Kulturarw³ Project/..." <http://www.ifla.org/IV/ifla66/papers/154-157e.htm> (2002-04-15).

¹⁵⁷ Netlab är Lunds universitets biblioteks utvecklingsavdelning. De bedriver forskning och utveckling kring digitala bibliotekstjänster och nätbaserad informationsbesörjning. <http://www.lub.lu.se/netlab/netlab.html> (2002-05-15).

¹⁵⁸ SOU 1998:111, s. 108.

¹⁵⁹ "Kulturarw³. Statistik." <http://www.kb.se/kw3/Statistik.htm> (2002-04-25).

¹⁶⁰ SOU 1998:111, s. 105.

¹⁶¹ Det är ett kommunikationsprotokoll för överföring, av filer, t.ex. program, dokument, mellan datorer. FTP står för File Transfer Protocol. ("FTP", NE 2000).

¹⁶² SOU 1998:111, s. 106.

¹⁶³ "The Kulturarw³ Project/..." <http://www.ifla.org/IV/ifla66/papers/154-157e.htm> (2002-04-15).

Sedan projektstarten har man genomfört åtta kompletta svepningar. För att få en liten inblick i hur mycket svenska filer det kan finnas kan jag nämna att den åttonde svepningen inbringade nära 30 miljoner filer. Den nionde fick avbrytas i slutet av januari i år då Datainspektionen ansåg att projektet inte följde personuppgiftslagen.¹⁶⁴ För att gå in lite mer på det måste personuppgiftslagen beskrivas.

Personuppgiftslagen

1998 efterträdde personuppgiftslagen datalagen. Den grundar sig på ett EG-direktiv.¹⁶⁵ Syftet med lagen är att skydda människor mot att deras personliga uppgifter används i kränkande sammanhang, det vill säga att de blir kränkta. Vad som menas med sådana uppgifter är de som kan direkt eller indirekt sammankopplas med en fysisk person som är i livet. Datainspektionen är den myndighet som har till uppgift att kontrollera att lagen efterföljs.¹⁶⁶ Lagen går ut på att personuppgifter enkom får behandlas om personen i fråga har samtyckt till behandlingen. Denne kan dock ångra sitt samtycke och då måste databehandlingen stoppas. Att använda sig av personuppgifter vid t.ex. reklamutskick är en vanlig företeelse. Önskar mottagarpersonen att undkomma sådant måste denne själva anmäla det skriftligen till vederbörande. Därefter får inte marknadsföringen pågå till denne. Men i andra fall kan inte en enskild person opponera sig mot lagen. Det är i följande sammanhang där behandlingen är nödvändig för att¹⁶⁷:

- ett avtal med den registrerade ska kunna fullgöras,
- den personuppgiftsansvarige ska kunna fullgöra en rättslig skyldighet,
- vitala intressen för den registrerade ska kunna skyddas,
- en arbetsuppgift av allmänt intresse ska kunna utföras,
- den personuppgiftsansvarige eller en tredje man till vilken personuppgifter lämnas ut ska kunna utföra en arbetsuppgift i samband med myndighetsutövning,
- ett ändamål som rör ett berättigat intresse hos den personuppgiftsansvarige eller hos en sådan tredje man som personuppgifterna lämnas ut till ska kunna tillgodoseas, om det intresset väger tyngre än den registrerades intresse av skydd mot kränkning av den personliga integriteten.¹⁶⁸

¹⁶⁴ "Kulturarw3- Statistik. " <http://www.kb.se/kw3/Statistik.htm> (2002-04-25).

¹⁶⁵ ".../EG-direktivet om skydd för enskilda med avseende på behandling av personuppgifter och om det fria flödet av sådana uppgifter." Forsman Edmar, 2001, s.65.

¹⁶⁶ Forsman Edmar, Malin, *Internetpublicering. En juridisk vägledning*, 2001, s. 64 ff.

¹⁶⁷ Forsman Edmar, 2001, s. 67 ff.

¹⁶⁸ Forsman Edmar, 2001, s. 67.

En personuppgiftsansvarig är den som bestämmer hur och varför personuppgifter skall behandlas. SKB:s jurist Susanna Broms skriver, i sin upplysning om personuppgiftslagen, att det oftast är en juridisk person. Vidare tas SKB som ett exempel som personuppgiftsansvarig då det är en juridisk person, en statlig myndighet. Denne ansvarige person eller i vårt fall SKB skall anmäla ev. behandlingar av personuppgifter till Datainspektionen. Broms förklarar vidare att ovanstående inspektion har rätt att tillsätta föreskrifter så att den anmälningsskyldige slipper det. Genom föreskrifterna i fråga behövs inget/inga samtycke från den registrerade personen/personerna.¹⁶⁹ I juni 2002 annonserade SKB om den nya förordning¹⁷⁰ för Kulturarvsprojektet som kom att träda i kraft den 1 juli 2002. Den friger SKB att ordna samtycke med registrerade personer om insamling, bevaring och tillgängliggörande av deras uppgifter då projektets ändamål är att tillgodose behovet av forskning och information och kan därmed anses vara seriöst. Förordningen hänvisar till den annars gällande personuppgiftslagsparagrafen (§ 13) där det står att det är förbjudet att behandla personuppgifter som avslöjar en persons ursprung, åsikter, religion eller filosofi, val av fackförening, hälsotillstånd eller sexualliv. Vidare står det i förordningen att projektets databas får enkom behandla sådan personuppgifter som redan har offentliggjorts genom publicering på Internet. Det gäller då den svenska insamlade delen då det är den del som är av intresse för projektet. SKB får enkom visa samlingen via terminaler inom SKB:s lokaler. Enligt förordningen får man inte söka efter sådana uppgifter, i samlingen, som står i paragraf 13, se ovan, samt efter brottsmål och liknande uppgifter.¹⁷¹

Upphovsrätten och pliktleveranslagen

För att kort förklara vad upphovsrätt är kan man säga att det är ett skydd som en upphovsman får mot att hans eller hennes alster i form av text, bild och/eller ljud kan utnyttjas för kommersiella ändamål.¹⁷² Upphovsrätten startade i samband med boktryckarkonstens utveckling och generellt när tekniken utvecklades så att man kunde överföra bilder, texter och ljud.¹⁷³ I första paragrafen, i upphovsrättslagen, kan vi se att upphovsmannen är "den som har skapat ett litterärt eller konstnärligt

¹⁶⁹ Broms, Susanna, "Personuppgiftslagen, PUL i korthet" <http://kb.se/BIBSAM/juridik/jurallm/pul98.htm> (2002-04-06).

¹⁷⁰ För att läsa förordningen, se bilaga 3.

¹⁷¹ "Förordning (2002:287) om behandling av personuppgifter i Kungl. bibliotekets digitala kulturarvsprojekt" <http://rixlex.riksdagen.se/>, "Personuppgiftslag (1998:204)" <http://rixlex.riksdagen.se/>, "Ny förordning för Kulturarvsprojektet" <http://www.kb.se/Info/Pressmed/Arkiv/2002/020605.htm>.

¹⁷² Roos, Carl Martin, *Biblioteks rätt*, 1994, s. 51.

¹⁷³ Roos, 1994, s. 52.

verk/.../"¹⁷⁴. Då tänker man kanske på en konstnär eller en författare men idag är det mer än så. Alltsedan Internet tog ett kliv in i vår värld stöter vi på upphovsmän som man inte anade skulle finnas till vid lagens författande på 1960-talet. En myndighet som skapar en onlinedatabas är t.ex. en upphovsman.¹⁷⁵ Detta ger en mängd upphovsmän på Internet. Enligt upphovsrättslagen har upphovsmannen två rättigheter. De ekonomiska och de ideella rättigheterna. Den förstnämnda rättighetsaspekten består av två delar; att framställa ett exemplar av verket och att göra verket tillgängligt för allmänheten. Upphovsmannen kan överlåta de ekonomiska rättigheterna till någon annan men när det handlar om de ideella rättigheterna görs inte det. Det grundar sig på rättigheternas innehåll som är att upphovsmannens namn skall finnas angivet när exemplaret är framställt och allmänheten har fått det i sina händer. Vidare har upphovsmannen rätt att inte godta ändringar i hans eller hennes verk eller att verket görs tillgängligt och han eller hon inte vill godta sammanhanget som det görs på. Det vill säga om upphovsmannen anser sig ha blivit kränkt genom ovanstående händelser. Det är den ideella rättighetsaspekten.¹⁷⁶ Men det finns vissa restriktioner rörande ovanstående upphovsmannens samtycke. I vissa fall får man framställa utan upphovsmannens godkännande. T.ex. får "arkiv och bibliotek/.../framställa exemplar av verk/.../för bevarande-, kompletterings- eller forskningsändamål."¹⁷⁷ Vad gällande bevaringsändamål är det vid sådana tillfällen när materialet i samlingarna är i behov av kopiering för att kunna bevaras intakt. Det kan vara när man t.ex. mikrofilm eller fotokopierar tidningar. Kompletteringsändamål är mer sällsynt. Det rör sådana tillfällen där syftet är att tillföra samlingarna svåråtkomligt utländskt material eller material som inte finns i handeln längre. Då kan man få tillåtelse, dock väldigt unikt, att få göra fotokopior. Det sistnämnda ändamålet; forskning, är som det låter. Dock är det enkom till för seriös forskning i den bemärkelse att den skall vara "någorlunda kvalificerad", som e-pliktutredaren, Sven Allerstrand uttrycker det.¹⁷⁸ Som sagt, i det danska tillgängliggörandet av elektroniska publikationer, är det tillåtet att framställa en kopia av ett verk så länge syftet är för eget bruk. I höst kommer det ske ändringar i upphovsrättslagen. Det beror på att vi skall anpassa oss till EU så att lagarna samspelar någorlunda. Det så kallade EU-direktivets huvudpunkter är främst exemplarsframställning av verk och tillgängliggörande för allmänheten. Direktivet är

¹⁷⁴ "Lag (1960:729) om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk" <http://rixlex.riksdagen.se/> (2002-04-06).

¹⁷⁵ Zorn, Henriette, "Den svåra balansen mellan upphovsman och användare", Biblioteksbladet 1998:3, s. 22.

¹⁷⁶ Forsman Edmar, 2001, s. 14 ff.

¹⁷⁷ "Lag om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk" <http://rixlex.riksdagen.se/> (2002-04-06).

¹⁷⁸ SOU 1998:111, s. 114 f.

framarbetat dels inom EU:s arbete om upphovsrätten i digital miljö och dels på två fördrag om upphovsrätt som WIPO (World Intellectual Property Organization, som är ett FN-organ placerat i Genève) har tagit fram.¹⁷⁹ Direktivet säger att all kopiering av verk jämnställs som framställning av ett exemplar. Teoretiskt sett innefattas den här ändringen att exemplar framställs under tiden vi ser på en hemsida då datorns hårddisk och bildminne automatiskt sparar. Men i praktiken är dessa exemplar undantagna i lagändringen. Då direktivet är till viss del tånjbart har Sverige behållit rätten att kopiera för privat bruk, som tidigare nämnt i detta stycke samt att bibliotek får erbjuda dataterminaler till användarna, som vill titta på webbsidor.¹⁸⁰

¹⁷⁹ Roos, 1994, s. 53, Forsman Edmar, 2001, s. 25 ff.

¹⁸⁰ Forsman Edmar, 2001, s. 27 f.

Analyskapitel

En ändlig och icke förnyelsebar kulturell resurs

Material som är föremål för pliktleveranslagen är förgängliga ting. Det har historien påvisat på flera håll där kulturarv har försvunnit genom t.ex. bränder eller krig. Dessa händelser kan ske oavsett om det finns en lag stiftad eller ej. Men vad är det som är ren fakta om dessa förgängliga och unika dokument och verk. De exemplar som insamlas till pliktleveransinstitutionerna är dock unika i sitt slag. Den mest unika är nationalexemplaret som nationalbiblioteken innehar. Det grundar sig på bevaringstanken att om något händer de andra exemplaret så skall det finnas ett helt exemplar kvar. Man motarbetar den ändliga principen genom att gömma undan ett exemplar från att brukas. På 1600-talet och även i slutet av 1900-talet blev förgängligheten aktuell för biblioteken. Man insåg både då och nu att tryckta respektive icke-tryckt material skulle ha en kort historia om inte något gjordes. Genom att stifta pliktleveranslagen eller att anordna insamling på frivillig basis genom avtal kunde man luta sig lite tillbaka. Genom insikterna har materialet bevarats. Dock påminns biblioteken ständigt om att nya typer av material är ändliga och det innebär att man måste rädda även dem från att försvinna för alltid.

En allmän angelägenhet av icke privat karaktär

Kulturförvaltningen i det här fallet är pliktleveransinstitutionerna. Vilka är deras uppgifter? Är det främst att beskydda kulturarvet eller är det själva bevarandet och vården av kulturarvet? Är alla verkligen intresserade av att bevara det och om intresse finns, är det till för alla? I undersökningen har jag konstaterat att båda ländernas främsta syften är att bevara samt göra landets kultur tillgängligt för allmänheten. För att fullfölja dessa syften är det en tvungenhet att uppdatera bevaringsformerna för de olika materialtyperna. Det gäller både nya och gamla dokument- och verkstyper. Allt föråldras. Om det finns ett allmänt intresse för bevaringen av kulturarvet är svårt att säga. Men bör istället fråga sig om det skulle finnas ett intresse om kulturförvaltningen lade ner bevaringen av kulturarvet. Kanske hade förvaltningen fått in protester. Kanske hade massmedia debatterat det.

Kulturarvet är av sådan art att det saknas först när det inte finns längre. Å andra sidan finns det en grupp som inte alls anser kulturarvet som en allmän angelägenhet. Hur tillgänglig kulturarvet är för allmänheten är av betydelse. Är tillgången begränsad minskas intresset. En annan viktig aspekt är huruvida allmänheten är medveten om kulturarvets existens. Vet allmänheten om att pliktleveranslagen existerar? Jag tror inte det är en vanlig vetskap. I perioder, i samband med lagändringar t.ex., skrivs det i dagstidningar informativa debattartiklar om lagen. På så sätt kan vetskapen spridas. Ett mer naturligt sätt är informationen som biblioteken sänder genom att användaren frågar om ett specifikt material. Om vi övergår till de som är intresserade av materialet. Genom att placera ut pliktleverans exemplaren i landet skall demokratiaspekten fullföljas. Den utvidgas med bibliotekens fjärrlånsystem. På så sätt är materialet närbart. Men dock inte allt. De dokument och verk som styrs av upphovsrättsliga lagar är tvingade att stanna under pliktleveransinstitutionernas tak. Dock har institutionerna i fråga utökat sin tillgänglighet till att tillåta "lån" till speciellt utvalda institutioner enligt överenskommelser. Fortfarande måste användaren läsa, lyssna eller se den på platsen. I Danmark har man två pliktleveransinstitutioner medan Sverige har sju stycken. Båda länderna har särskilt inrättade institutioner för verk och dokument som t.ex. film, tv och radio.

Styrd av lagstiftning

Riktlinjeförfattaren menar att en lagstiftning av pliktleverans är bäst på många sätt. Genom att lagen finns garderar den en vägg att luta sig mot för pliktleveransinstitutionerna när det handlar om att få in materialet i fråga. Å andra sidan får utgivarna tillbaka det, menar hon, genom att de inte behöver bevara sitt alster själva utan kan vara garanterade att materialet finns framöver. Men om vi återgår till kulturarvet som styrs av lagstiftningen. Lagen och riktlinjerna kan anses vara luftiga och diffusa men det har en orsak. Genom formuleringarna av t.ex. definitioner rymms mycket. Det är målet vid lagskrivandet. Då lagändringar är en lång process, t.ex. E-pliktutredningen har pågått sedan 1996, är det bra om lagens formulering håller länge så behövs inte ändringar göras allt för ofta. Det som är det stora problemet är när lagar krockar. Då spelar det ingen större roll om pliktleveranslagen är duglig när en relaterad lag sätter den ur spel. Givetvis är inblandade parter, vid revideringar eller lagstiftningar, medvetna om närliggande lagar men ibland kan det vara svårt att hitta en lösning. Så har det varit vid insamlingen av det elektroniska kulturarvet. Då Danmarks pliktleveranslag på många sätt liknar upphovsrättslagen har det t.ex. bidragit till den verksdefinition som kan anses vara för radikal då ett verk skall vara avslutad och självständig. Men å andra sidan kan vinsten av att inte bestämma hur verket skall se ut vara vinnande. D.v.s. att utesluta verkets form. Genom att sätta

kulturarvet under lagen ges ett skydd för dess framtida existens. Slutligen kan jag bara konstatera att kulturarvet är styrt av lagstiftningen i den mening att den påverkas definitivt om vad som skall vara kulturarvet. Det genom de val som görs.

Föremål för rationell värdering

Genom att något är föremål för pliktleveranslagen t.ex. sättet det också under värdering. Det stora valet är redan gjort då föremålet har blivit utvalt till att inkluderas i lagen. Vidare kan andra värderingar göras. Vissa av dessa framgår inte av lagtexterna utan görs hos den enskilda människan. Men den stora skillnaden där jämte den första värderingen, som väljer eller väljer bort, skall människans individuella värdering inte påverka vad som lagen säger. Det kan vara tillfällen när man insamlar dokument vars innehåll inte stämmer överens med sin egen uppfattning. T.ex. nazistiska dokument. Ett val görs även vid prioriteringar. Vid insamlandet webbaserade dokument har Sverige valt att göra en prioriteringslista med avsikten att samla in det som anses vara viktigast. Dock har man inte valt ut lämpliga informationstexter på dokumenten utan allt som inkommer sparas. Vad som är av värde idag kan vara "meningslöst" imorgon. John Carman pekade på arkeologins metod att värdera en skalle t.ex. som en kulturarv till dess att man har undersökt den och därefter beslutar sig för att det stämde eller att det inte stämde.

Sammanfattning

Uppsatsen undersöker hur pliktleveranslagen i Danmark respektive Sverige ser ut i dagsläget. Som underlag för studien finns två frågeställningar. Den första är om det finns likheter/skillnader mellan lagarna. Den andra frågeställningen är hur man har valt att hantera de tryckta respektive icketryckta kulturarvet. Syftet med pliktleveranslagen är att bevara och tillgängliggöra landets kultur. Vem som, det inbringade kulturarvet, är till för är dels vi som lever nu, dels de framtida generationerna. För att ringa in vad som skall insamlas har man ställt upp kriterier. Det talas om att insamla, bevara och tillgängliggöra kulturarvet och de som utför arbetet är generellt biblioteken. Vid Danmarks och Sveriges nationalbibliotek utgår arbetet för pliktleverans. I förstnämnda landet skall två exemplar insamlas och Sverige skall ha sju exemplar. Man har delat upp insamlingsmaterialen i två grupper; tryckt material respektive icketryckt material. De tryckta leveranserna har en erfarenhet sedan 1600- talet medan den andra gruppen är, givetvis, relativt ny. Hur man har löst insamlingen på det sistnämnda materialet skiljer sig litet. Danmark inkluderar i sin lag, från 1997, elektroniska publikationer som är av statisk form. D.v.s. självständig och avslutad enhet. Den svenska lagen har inte en sådan

bestämmelse men arbetar på det. I väntan på lösning har man istället gjort insamlingar av webbaserade dokument med hjälp av robotteknik. I juni 2002 löstes ett problem som uppkommit ett halvår tidigare, genom en förordning för projektet som robotinsamlingen är.

Käll- och litteraturförteckning

Otryckt källa

Samtal med Frands Herschend, professor på Institutionen för arkeologi och antik historia, Uppsala. 2002-04-10.

Tryckt material

- "Bekendtgørelse om pligtaflevering af udgivne værker"
<http://www.pligtaflevering.dk/lovstof/bekall.htm> (2002-01-30).
- "Bemærkninger til lovforslaget"
<http://www.pligtaflevering.dk/lovstof/bemaerkninger.htm> (2002-01-30).
- "Filmloven, lov om film" <http://www.dfi.dk/sitemod/moduler/index.asp?pid=4780>
(2002-04-22).
- "Forskarservice" <http://www.ljudochbildarkivet.se/SLBA/FOINFO/forsk.htm>
(2002-04-22),
- "Fria samlingar" <http://www.ljudochbildarkivet.se/SLBA/FOINFO/FoFriaSaml.htm>
(2002-04-22),
- "Förordning (2002:287) om behandling av personuppgifter i Kungl. bibliotekets digitala kulturarvsprojekt" <http://rixlex.riksdagen.se/> ,
- "Kort om småtrycksamlingen"
<http://www.kb.dk/dept/nbo/da/samlinger/smaatryk/smtr/> (2002-06-04),
- "Kort vejledning i de vigtigste ophavsretlige bestemmelser"
<http://www.statsbiblioteket.dk/publ/ophavsret.htm> (2002-04-23).
- "Lag om pliktexemplar av dokument" <http://www.kb.se/Ple/sfs.htm> (2001- 09-08).
- "Lag om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk" <http://rixlex.riksdagen.se/>
(2002-04-06).
- "Leverantörsinformation/fonogram"
<http://www.ljudochbildarkivet.se/SLBA/LEVINFO/imkfono.htm> (2002-04-25).
- "Lov om pligtaflevering af udgivne værker".
<http://www.pligtaflevering.dk/lovstof/loven.htm> (2002-01-30).
- "Netlab" <http://www.lub.lu.se/netlab/netlab.html>. (2002-05-15)

- "Statens biografbyrå" <http://www.statensbiografbyra.se> (2002-04-22).
- "Statens mediesamling" http://www.statsbiblioteket.dk/om_sb/nationalbib/statens_mediesaml/radiotv.htm (2002-04-22),
- "Svar til Netplan" <http://www.pligtaflevering.dk/faq/netpsvar.htm> (2002-04-25).
- Alzén, Annika och Hillström, Magdalena, *Kulturarvet, museerna och forskningen*, Stockholm, 1997.
- Anshelm, Jonas, *Modernisering och kulturarv: essäer och uppsatser*, Stockholm, 1993.
- Arvidson, Allan och Lettenström, Frans, "The Kulturarw³ Project- the Swedish Royal Web Archive", *The Electronic Library*, s. 105, Vol 16, No 2, 1998.
- Arvidson, Allan, Persson, Krister, Mannerheim, Johan, "The Kulturarw³ Project/.../" <http://www.ifla.org/IV/ifla66/papers/154-157e.htm> (2002-04-15).
- Betænkning om bibliotekerne i informationssamfundet*. Udvalget om Bibliotekerne i Informationssamfundet. Betænkning nr:1347. Kulturministeriet, København, 1997.
- Bjorklund, Inger, Markhouss, Maja, "Vad är OKAT?" <http://www.kb.se/ot/OTFakta.htm> (2002-05-15).
- Broms, Susanna, "Personuppgiftslagen, PUL i korthet" <http://kb.se/BIBSAM/juridik/jurallm/pul98.htm> (2002-04-06).
- Burell, Birgitta, "Tema Q, Programområden" <http://www.liu.se/temaq/programomraden.htm> (2002-05-07).
- Burell, Birgitta, "Välkommen till Tema Q" <http://www.liu.se/temaq/> (2002-05-07).
- Carman, John, *Valuing ancient things*, London, 1994.
- E-plikt- att säkra det elektroniska kulturarvet: betänkande av Epliktutredningen, SOU 1998:111. Stockholm.
- Eyben von, Bo, *Karnovs lovsamling*, 14 udg. Bd 6, København, 1998.
- Forsman Edmar, Malin, *Internetpublicering. En juridisk vägledning*, Stockholm, 2001.
- Fredriksen, Niels Erik, "Beskrivelse av samlingen" http://www.sb.aau.dk/service/undermenuer/om_avis.htm (2002-05-16).
- Fredriksen, Niels Erik, "Pligtafleveringssektion" http://www.statsbiblioteket.dk/om_sb/nationalbib/pligt.htm (2002-04-25).
- Fredriksen, Niels Erik, "Radio och TV" http://www.statsbiblioteket.dk/om_sb/nationalbib/statens_mediesaml/radiotv.htm (2002-04-22).
- Fønss-Jørgensen, Eva, "Det elektroniske guld" *Kulturkontakten*. Nr.8, 1999.

- Gierow, Krister, "Lunds universitetsbibliotek". *Nordisk handbok i bibliotekskunskap*, D.2, Stockholm, 1958.
- Grundberg, Jonas, *Kulturarvsförvaltningens samhällsuppdrag. En introduktion till kulturarvsförvaltningens teori och praktik*, Serie C. Arkeologiska skrifter no 30. Göteborg, 2000.
- Gränström, Claes, *Arkivlagen. Bakgrund och kommentarer*, Stockholm, 1992.
- Hedré, Johan, "Tema- en del av den filosofiska fakulteten" <http://www.tema.liu.se/> (2002-05-07).
- Horstbøl, Henrik och Lauridsen, John. T. *Den trykte kulturarv: pligtaflevering gennem 300 år*, Köpenhamn, 1998.
- Jaison, Jan, T *The international guide to legal deposit*, Aldershot, 1991.
- Kleberg, Tönnes, "Den nyare tiden", *Nordisk handbok i bibliotekskunskap*, D2, Stockholm, 1958.
- Klemming, G.H. och Nordin, J.G. *Svensk boktryckerihistoria 1483-1883*, Bromma, 1983.
- Krarup, Karl, "Statusrapport" http://www.kb.dk/kb/proj/pligt_netpubl/ (2002-01-14).
- Kulturpolitikens inriktning: slutbetänkande/ Kulturutredningen, SOU 1995:84. Stockholm.
- Larivière, Jules, "Guidelines for Legal Deposit Legislation" <http://www.ifla.org/VII/s1/gnl/legaldep1.htm> , 2000. (2001-12-07)
- Lundstedt, Bernhard, *Om aflemmandet af arkivexemplar utaf tryckalster till biblioteken i Sverige jemte dermed sammanhängande frågor*, Stockholm, 1891.
- Mackenzie, Owen, J. S, Valle, J.v.d, *Deposit collections of electronic publications*, Luxembourg, 1996.
- Melldahl, Catharina, "Personuppgiftslag (1998:204)" <http://rixlex.riksdagen.se/>, "Ny förordning för Kulturarvsprojektet" <http://www.kb.se/Info/Pressmed/Arkiv/2002/020605.htm> .
- Nordling, Catarina, "Print-on-demand och Books-on-demand", <http://www.kb.se/Ple/Print-on-demand.htm> (2001-09-08).
- Nordling, Catarina, "Varför pliktexemplar?" <http://www.kb.se/Ple/varfor.htm>. (2001-09-08),
- Palmqvist, Lennart och Bohman, Stefan, *Museer och kulturarv: en museivetenskaplig antologi*, Stockholm, 1997.
- Persson, Krister, "Kulturarw³- Statistik. " <http://www.kb.se/kw3/Statistik.htm> (2002-04-25).

- Pliktleverans: slutbetänkande av pliktleveransutredningen, SOU 1992:92, Stockholm.
- Roos, Carl Martin, *Biblioteks rätt*, Stockholm, 1994.
- Sundberg, Jacob, *Mänskliga rättigheter*, Stockholm, 1985.
- Sundberg, Nylund, Tuula, "Tidning, tidskrift eller annonsblad" <http://www.kb.se/ts/ts7.htm> (2002-05-15).
- Tottie, Thomas., "Legal Deposit in Sweden", *Bland böcker och människor*, Stockholm, 1983.
- Wennergren, Bertil, *Pliktexemplar av skrift*, Ds U 1977:12. Stockholm.
- Zorn, Henriette, "Den svåra balansen mellan upphovsman och användare", *Biblioteksbladet*, Stockholm, 1998:3.
- Nationalencyklopedin, Multimedia. 2000.